

Metodična razmišljanja o organizacionom pitanju

Naslov originala:

METHODISCHES ZUR ORGANISATIONS-
FRAGE (posljednji ogleđ iz knjige:
GESCHICHTE UND KLASSENBEWUS-
STSEIN, Der Malik Verlag, Berlin, 1923).

Görgy Lukács

Političko se ne može mehanički odvojiti od organizacionog.
Lenjin: Završna riječ na XI kongresu RKP.

Mada problemi organizacije povremeno stoje na istaknutom mjestu u borbi mišljenja — na primjer kada se diskutiralo o uslovima pristupanja — oni spadaju u teorijski najmanje obrađena pitanja. Konceptija komunističke partije koja je pobijana i klevetana od svih oportunističkih, a instinktivno prihvaćana i usvajana od najboljih revolucionarnih radnika, raspravljana je, uprkos tome, najčešće kao čisto *tehničko* pitanje, a ne kao jedno od najvažnijih *duhovnih* pitanja revolucije. Ali nisu nedostajali materijali za takvo teorijsko produbljivanje organizacionog pitanja. Teze II i III kongresa, borbena usmjerenost ruske partije i praktična iskustva posljednjih godina pružaju vanredno bogat materijal. Ali izgleda da je teorijsko interesiranje komunističkih partija (ruska je uvijek izuzetak) za probleme privrednog i političkog položaja svijeta bilo pretežno korišćeno da se odatle izvuku taktički zahtjevi i njihovo teorijsko utemeljenje, tako da nije preostalo nikakvo životvorno i živo teorijsko zanimanje za utvrđivanje organizacionog pitanja u komunističkoj teoriji. Na taj način mnogo je onoga što se ovdje tačno zbiva, više tačno na osnovu revolucionarnog instinkta nego na osnovu jasnog teorijskog stava. S druge strane, mnogi taktički pogrešni stavovi, na primjer u debati o jedinstvenom frontu, mogu se svesti na netačno shvaćanje organizacionog pitanja.

Ova »nesvjesnost« u organizacionom pitanju, međutim, potpuno je određena oznakom nezrelosti pokreta. Jer zrelost ili nezrelost mogu se svakako mjeriti samo tako da jedan uvid ili stav o onome što treba činiti, postoji za svijest djelatne klase i njene vodeće partije u apstraktno-neposrednoj ili konkretno-posrednoj formi. To će reći: ukoliko jedan cilj koji treba postići stoji još u

nedostižnoj daljini, mogu, doduše, posebno dalekovidni do izvjesnog stepena jasno sagledati sam cilj, njegovu suštinu i njegovu društvenu nužnost. Oni su, međutim, ipak nesposobni da svjesno učine konkretne korake koji bi mogli voditi cilju, i dobiti konkretna sredstva koja bi — eventualno — proizlazila iz tačnog razumijevanja toga cilja. Doduše, mogu i utopisti tačno vidjeti činjenično stanje od koga se mora poći. Ono što ih čini običnim utopistima jest što su oni u stanju da ovo sagledaju samo kao činjenicu, ili najviše, kao problem koji treba riješiti, a da pritom nisu dospjeli do razumijevanja da je upravo ovdje, baš u samom problemu, dato i rješenje i put za rješenje. Tako »oni u bijedi vide samo bijedu, a da ne primjećuju u tome revolucionarnu, prevratničku stranu koja razara staro društvo«¹⁾. Suprotnost doktrinarne i revolucionarne nauke koja je ovdje istaknuta, prevazilazi, međutim, slučaj koji je Marx analizirao i proširuje se u tipičnu suprotnost u razvitku svijesti revolucionarne klase. S napretkom na putu revolucioniranja proletarijata bijeda gubi svoj prosti karakter datosti i uključuje se u životvornu dijalektiku djelanja. Međutim na njeno mjesto stupaju — prema stadiju u kome se nalazi razvitak klase — drugi sadržaji, naspram kojih odnos proleterske teorije ukazuje na jednu *strukturu*, vrlo sličnu onoj koju je Marx ovdje analizirao. Jer bila bi utopistička iluzija ako bi se vjerovalo da je prevladavanje utopizma misaonim prevladavanjem njegovih prvih primitivnih pojava oblika, koje je učinio Marx, već izvršeno za revolucionarni radnički pokret. Ovo pitanje krajnjeg cilja, pitanje dijalektičkog odnosa »krajnjeg cilja« i »pokreta«, pitanje odnosa teorije i prakse, učestalo se ponavlja u sve razvijenijoj formi, svakako sa stalno narastajućim sadržajem, na svakom odlučujućem stepenu revolucionarnog razvitka. Jer zadatak u svojoj apstraktnoj mogućnosti svagda postaje ranije vidljiv nego konkretne forme njegovog ostvarenja. A tačnost ili pogrešnost postavljanja pitanja mogu se u pravom smislu doista diskutirati tek kada se dospije do tog drugog stadija, kada se bude mogao spoznati onaj konkretni totalitet, da bi se odredilo mjesto i put za ostvarenje zadatka. Tako je generalni štrajk u prvoj debati II Internacionale bio čisto apstraktna utopija koja je tek s prvom ruskom revolucijom, belgijskim generalnim štrajkom itd. postigla obrise konkretne forme. Tako su morale proći godine akutne revolucionarne borbe prije nego što je radnički savjet izgubio svoj utopijsko-mitološki karakter kao svespasavajuće sredstvo za sva pitanja revolucije i postao ono što on jest: vidljiv za vanruski proletarijat (čime ne želimo tvrditi da je ovaj proces objašnjenja već završen; štaviše, ja u to sumnjam; ipak pošto je ovdje radnički savjet naveden samo kao primjer, u to ne treba pobliže ulaziti).

Upravo pitanja organizacije su najduže ostala u takvom utopijskom polumraku. Ovo nikako nije slučajnost. Jer razvitak velikih radničkih partija uglavnom teče u vremenima u kojima pitanja revolucije važe samo kao pitanja koja teorijski neposredno djeluju kao program, a ne i kao pitanja koja neposredno utječu na cjelokupni dnevni život; dakle, tamo gdje se nužno ne vidi da treba sebi teorijski konkretno osvijetliti suštinu i predviđeni tok revolucije, da bi se odatle izvukli zaključci o načinu kako svjesni

¹⁾ Elend der Philosophie, 104 (Upor. naš prevod: »Bijeda filozofije«, izdanje »Naučne biblioteke«, Zagreb 1933, str. 114 (Prim. prev.))

dio proletarijata u tome treba svjesno da postupa. Međutim, pitanje organizacije jedne revolucionarne partije može se organski razviti samo iz teorije same revolucije. Tek kada je revolucija postala tema dana, pitanje *revolucionarne* organizacije napreduje s gorkom nužnošću u svijesti masa i njihovih teorijskih zastupnika.

Ali i tada samo postepeno. Jer samom činjenicom revolucije, samom nužnošću da se prema njoj, kao aktuelnom pitanju dana, zauzme stav, kao što je to bio slučaj u vrijeme i poslije prve ruske revolucije, ne bi ovdje mogli steći nikakav tačan uvid. Djelimično svakako i zbog toga što je oportunistam u proleterskim partijama uhvatio već tako dubok korijen, da je na taj način postala nemoćuća tačna teorijska spoznaja revolucije. Međutim i tamo gdje uopće ne postoji ovaj motiv, gdje je postojala jasna spoznaja o pokretnim snagama revolucije, ona se nije mogla razviti u teoriju revolucionarne organizacije. Ovdje je nastao, bar djelomično, upravo nesvjesni, teorijski neizgrađeni, prosto »narasli« karakter postojećih organizacija na putu principijelne jasnoće. Jer ruska revolucija jasno je otkrila granice zapadno-evropskih formi organizacije. Problem masovnih akcija, revolucionarno-masovnog štrajka, pokazuje svoju nemoć u odnosu na spontano kretanje masa; uzdržana je oportunistička iluzija koja se nalazi u mislima »organizatorske pripreme« takvih akcija; dokazano je da takve organizacije sve više tapkaju iza realnih akcija masa, ometaju ih i koče umjesto da ih zahtijevaju ili da ih vode. Rosa Luxemburg koja najjasnije vidi značaj akcija masa, znatno ide preko ove proste kritike. Ona odavde zapaža vrlo oštro granicu obične misli o organizaciji i njenom pogrešnom odnosu prema masi: »Precjenjivanje i pogrešno ocjenjivanje uloge organizacije u klasnoj borbi proletarijata«, kaže ona, »obično se dopunjava potcjenjivanjem neorganizirane proleterske mase i njene političke zrelosti.«²⁾ Njeni zaključci ulaze, dakle, u polemiku s ovim precjenjivanjem organizacije, s druge strane, ka određivanju zadatka partije, koji »ne treba da se sastoji u tehničkom pripremanju i rukovođenju masovnog štrajka, već prije svega u *političkom* vođenju cijelog pokreta«³⁾.

Time je bio učinjen velik korak u pravcu jasne spoznaje organizacionog pitanja: ukoliko je organizaciono pitanje bilo izvučeno iz njegove apstraktne izoliranosti (prestanak »precjenjivanja« organizacije), učinjen je korak da mu se opredijeli tačna *funkcija* u revolucionarnom procesu. Ali zato bi bilo nužno da Rosa Luxemburg pitanje političkog vođenja opet organizaciono preokrene: da otkrije one *organizacione momente* koji osposobljavaju partiju proletarijata za političko vodstvo. O tome šta ju je spriječilo da učini taj korak, bilo je riječi izričito na drugom mjestu. Ovdje treba samo uputiti na to da je taj korak već jednu godinu ranije bio učinjen: u organizacionom sporu ruske socijalne demokracije i da ga je Rosa Luxemburg tačno znala pa se ipak stavila na stranu zaostalog pravca (menjševika) koji je kočio razvitak. Nikako nije slučajno što su tačke koje su proizvele cijepanje ruske socijaldemokracije bile: s jedne strane, shvaćanje karaktera dolazeće revolucije i zadataka koji odatle slijede (koalicija s »progresivnom«

²⁾ Massenstreik, 47.

³⁾ Ibid, 49. O ovom pitanju kao i drugim kasnije tretiranim pitanjima upor. vrlo interesantnu raspravu I. Révai-a »Komunistische Selbstkritik und der Fall Levi«. Kommunismus II, 15/16. Za detaljnije raspravljanje s njim ovdje svakako nedostaje prostora.

buržoazijom ili borba na strani seljačke revolucije), s druge strane, organizaciono pitanje. Za vanjski pokret je, pak, postalo sudbonosno, što u to vrijeme nije nitko shvatio (podrazumijevajući tu i Rosu Luxemburg) *jedinstvo*, nerazdvojnu dijalektičku međuzavisnost *oba pitanja*. Jer time ne samo da je propušteno da se pitanja revolucionarne organizacije barem propagandistički šire postave u proletarijatu, da bi se, na taj način, bar duhovno pripremilo ono što dolazi (u to vrijeme jedva da je bilo više moguće), već se ni sama tačna politička shvaćanja Rose Luxemburg, Pannekoeka i drugih nisu mogla — ni kao politički pravci — dovoljno konkretizirati. Ova shvaćanja, po riječima Rose Luxemburg, ostala su latentna, čisto teorijska; njihovo povezivanje s konkretnim pokretom zadržavalo je još uvijek utopijski karakter⁴⁾.

Jer organizacija je forma posredovanja između teorije i prakse. A kao i u svakom odnosu i ovdje članovi dijalektičkog niza postižu tek u posredovanju i putem svog posredovanja konkretnu i stvarnost. Ovaj karakter organizacije koja posreduje između teorije i prakse, pokazuje se najjasnije u tome što organizacija za međusobno udaljene pravce pokazuje mnogo veću, finiju i sigurniju osjetljivost nego bilo koja druga oblast političkog mišljenja i djelanja. Dok u običnoj teoriji najrazličitiji nazori i pravci mogu mirno da žive jedan pored drugog i da njihove suprotnosti uzimaju samo formu diskusija koje se mogu tiho odigravati u okvirima jedne te iste organizacije, a da ne moraju cijepati ovu organizaciju, ista ova pitanja, kada se organizaciono upotrijebe, pokazuju se kao odbojni, međusobno isključujući pravci. Ali svaki »teorijski« pravac ili razlika u mišljenju mora se trenutno preokrenuti u organizaciono pitanje, ako neće da ostane obična teorija i apstraktno mišljenje, ako zbilja ima namjeru da pokaže put za svoje ostvarenje. Ali bila bi također zabluda kad bi se vjerovalo da su obično djelanje, obična akcija, sposobni da pruže neki stvarni i pouzdan pokazatelj za tačnost nazora koji pobijaju jedan drugoga ili samo za njihovu spojivost i nespojivost. Svaka akcija je — po sebi i za sebe — metež pojedinačnih djelanja pojedinih ljudi i grupa, koja može biti shvaćena na jednako pogrešan način i kao društveno-istorijski potpuno dovoljno motivirano, »nužno« zbivanje, i kao posljedica »grešaka« odnosno »tačnih« zaključaka pojedinaca. Ovaj po sebi mutan metež dobija smisao i stvarnost tek kada je shvaćen u svom historijskom totalitetu, dakle, u svojoj funkciji u historijskom procesu, u ulozi koja posreduje njegovu prošlost i budućnost. Međutim, postavljanjem pitanja koje spoznaju jedne akcije shvaća kao spoznaju svog učenja o budućnosti, kao odgovor na pitanje: »šta da se radi«, problem je postavljen već organizaciono. U procjeni položaja, u pripremi i vođenju akcije organizacija pokušava da pronađe one momente koji *nužno* vode od teorije jednom njoj najprimjernijem djelanju; ona, dakle, istražuje *bitne odredbe* za sjedinjavanje teorije i prakse.

Jasno je zašto je samo na taj način moguća zbilja plodna samokritika, doista plodno otkrivanje učinjenih »grešaka«. Gledište o apstraktnoj »nužnosti« zbivanja vodi u fatalizam. Prosta pretpostavka da »greška« ili umješnost pojedinca prouzrokuju uspjeh

⁴⁾ O posljedicama ovog stava uporediti Lenjinovu kritiku Junius-brošure kao i kritiku stanovišta njemačke, poljske i holandske ljevice u svjetskom ratu (Gegen den Strom). Međutim, još se Spartakus-program u njegovom skiciranju toka revolucije obilato, utopijski-neposredovano bavio zadacima proletarijata. Izvještaj o Osnivačkom kongresu KP Njemačke, 51.

ili neuspjeh, ne može, opet, za nastupajuće djelanje poslužiti kao odlučno plodna pouka. S tog stanovišta ipak mora izgledati više ili manje slučajno što je upravo ovaj ili onaj stajao na ovoj ili onoj tački, učinio ovu ili onu pogrešku itd. Utvrđivanje takve greške ne može odvesti dalje od tvrdnje da je lice u pitanju bilo neprikladno svom položaju; od razumijevanja koje, ako je tačno, nije bezvrijedno ali je ipak sekundarno za bitnu samokritiku. Upravo pretjerani značaj koje takvo promatranje daje pojedinom licu pokazuje da ono nije sposobno da objektivira ulogu ovog lica, njegovu mogućnost da odredi akciju na tako odlučan način; ono pokazuje da ga isto tako fatalistički prima kao što je objektivni fatalizam primao cjelokupno zbivanje. Ali ako je ovo pitanje istureno naprijed prema prosto pojedinačnom i slučajnom gledištu, ako u tačnom ili pogrešnom djelanju pojedinog lica opaža i jedan saodređujući uzrok cijelom kompleksu, ali i preko toga istražuje razlog o tome koje su bile objektivne mogućnosti njegovog djelanja i objektivne mogućnosti činjenica što je baš ovo lice stajalo na tom mjestu itd., tada je pitanje već opet organizaciono postavljeno⁵⁾. Jer u ovom slučaju jedinstvo koje spaja djelujuće u njihovoj akciji, istražuje već kao objektivno jedinstvo djelanja u odnosu s njihovom prikladnošću za to određeno djelanje; postavlja se pitanje da li su organizaciona sredstva pretvaranja teorije u praksu bila tačna.

Naravno može da se nalazi »greška« u teoriji, u postavljanju ciljeva ili u spoznaji položaja. Pa ipak samo organizaciono orijentirano postavljanje pitanja omogućuje da se teorija doista kritizira sa stanovišta prakse. Ako teoriju postavimo neposredno pored akcije, a nije jasno kako se zamišlja njen utjecaj na praksu, dakle ako se objasni njihovo organizaciono spajanje, tada sama teorija može biti kritizirana u vezi sa svojim imanentnim proturječnostima itd. Ova funkcija organizacionog pitanja pruža razumijevanje zašto oportunistam od tada osjeća najveću odvratnost da iz *teorijskih diferencija izvuče organizacione posljedice*. Stav njemačkih desnih nezavisnih i seratijevaca prema uslovima prijema Drugog kongresa, njihov pokušaj da stvarne diferencije prebace iz oblasti organizacije u oblast »čisto političkog«, proizlazi iz njihovog tačnog oportunističkog osjećanja, da u ovoj oblasti diferencije mogu vrlo dugo trajati u jednom latentnom, praktično nepodnošljivom stanju, dok bi organizaciono postavljanje pitanja Drugog kongresa iznudilo trenutnu i jasnu odluku. Ovaj stav, međutim, nije ništa novo. Cijela historija II Internacionale puna je takvih pokušaja da se najrazličitija, stvarno razilazeća, međusobno isključujuća gledišta saberu u teorijsko »jedinstvo« jednog zaključka, jedne rezolucije, da se o njima izgubi svaki račun. Tada nastaje samorazumljiva posljedica da takvi zaključci ne pokazuju nikakav pravac za konkretno djelovanje. Staviše, u ovom smislu ostaju istoznačna i kruta najrazličitija tumačenja. II Internacionala prema tome mogla je — baš zato što je u takvim zaključcima sve organizacione posljedice hotimično uklanjala s puta — teorijski otvarati vrata vrlo različitim stvarima, a da pritom sebe ni naj-

⁵⁾ Upor. kao obrazac metodski tačne i na organizaciono pitanje usmjerene kritike, Lenjinov govor na II. kongresu KPR. Tamo on smatra centralnim nesposobnost komunista, mada provjerenih i u ranijim borbama u privrednim pitanjima i da se pojedine greške mogu javljati kao simptomi. Samo se po sebi razumije da se ovo ništa ne mijenja ako se pojedini oštro kritiziraju.

manje nije morala da obaveže na nešto određeno. Tako je na primjer mogla prihvatiti vrlo radikalnu Štutgartsku rezoluciju o ratu, u kojoj se, pak, nije nalazila nikakva organizaciona obaveza za konkretno, određeno djelovanje, nikakva tačna linija kako treba djelovati, nikakva organizaciona garancija za stvarnu realizaciju zaključaka. Oportunistička manjina nije izvukla nikakve organizacione konzekvence iz svog poraza, zato što je osjećala da sam zaključak nije imao nikakve organizacione konzekvence. Otuda su se, međutim, poslije raspada Internacionale, mogli na nju pozivati svi pravci.

Slaba tačka svih neruskih radikalnih pravaca Internacionale sastoji se u tome što nisu mogli, ili nisu htjeli, da organizaciono konkretiziraju svoj revolucionarni stav koji ih je udaljavao od oportunitizma otvorenih revizionista i centruma. Ali time su omogućili svojim protivnicima, posebno centru, da promijeni lik ovog udaljavanja od revolucionarnog proletarijata; njihova opozicija nije ni na koji način sprečavala centar da prđ dijelom proletarijata koji revolucionarno osjeća figurira kao čuvar istinskog marksizma. Nije moguć zadatak da se u ovim redovima pruži ni teorijsko ni historijsko objašnjenje vladavine centra u predratnom periodu. Treba samo ponovno ukazati na to da aktuelno značenje koje su revolucija i stav prema njenim problemima igrali u svakodnevnom pokretu nije davala mogućnost za držanje centra: polemika kako protiv otvorenog revizionizma, tako i protiv zahtjeva za revolucionarnim držanjem; teorijsko suzbijanje prvog bez njegovog ozbiljnog udaljavanja iz partijske prakse; teorijsko potvrđivanje posljednjeg pravca uz osporavanje njegove trenutne aktuelnosti. Pri tom su mogli, (na primjer Kautsky i Hilferding) da priznaju opće revolucionarni karakter epohe, *historijsku aktuelnost* revolucije, ali na osnovu toga nisu bili prinuđeni da ovo shvaćanje primijene na *odluke dana*. Stoga su za proletarijat ove razlike mišljenja ostale proste razlike mišljenja *unutar* radničkog pokreta koji je ipak bio revolucionaran, a jasno odvajanje pravaca postalo je nemoguće. Ali ova nejasnost djelovala je povratno na gledišta same ljevice. Ako je uzajamni utjecaj s djelovanjem postao nemoguć za ova shvaćanja, ona su se sama po sebi, a ne putem plodne samokritike, mogla pretvoriti u djelo, dalje razviti i konkretizirati. Ona su — tamo gdje su se stvarno približavala istini — očuvala jak apstraktno-utopistički karakter. Mislim, na primjer, na Pannekoekovu polemiku protiv Kautskog u pitanju masovnih akcija. Ali i Rosa Luxemburg nije bila, također, u stanju da dalje razvije svoje tačne misli o organizaciji revolucionarnog proletarijata kao *političkog vođe* pokreta. Njena tačna polemika protiv mehaničkih organizacionih formi radničkog pokreta, na primjer, u pitanju odnosa partije i sindikata, organiziranih i neorganiziranih masa, vodila je, s jedne strane, precjenjivanju spontanijih akcija masa, a s druge strane, njena koncepcija vođenja nije mogla biti potpuno oslobođena čisto teorijskih, čisto propagandističkih primjesa.

2.

Na drugom mjestu je raspravljeno⁶⁾ da nije slučajna niti je u pitanju obična »pogreška« ovog tako značajnog mislioca, mislioca koji utire nove puteve. Za takav tok misli u ovom slučaju ono što je bitno može se najbolje rezimirati kao iluzija jedne »organske«, čisto proleterske revolucije. U borbi protiv oportunističkog, »organskog« učenja o razvitku — da proletarijat postepeno, postupnim narastanjem majoriteta stanovništva osvaja i, na taj način, čisto legalnim sredstvima zadobija vlast⁷⁾ nastala je revolucionarno-»organska« teorija spontane borbe masa. Usprkos tim razumnim ogradama svojih najboljih predstavnika — ova je teorija ipak na kraju došla do zaključka da stalno zaoštavanje privrednog položaja i imperijalistički svjetski rat koji nužno dolazi i usljed koga se približava period revolucionarne borbe masa, proizvode s društveno-historijskom nužnošću spontane masovne akcije proletarijata, akcije u kojima se onda stavlja u iskušenje vođenje, jasnoća o ciljevima i putevima revolucije. Međutim ova teorija smatra time kao prešutnu pretpostavku čisto proleterski karakter revolucije. Svakako je, možda, shvaćanje Rose Luxemburg o opsegu pojma »proletarijat« sasvim drukčije od shvaćanja oportuniste. Ona ipak velikom snagom pokazuje kako revolucionarni položaj mobilizira u velikom obimu do sada neorganizirani i za organizacioni rad nepodesni proletarijat (poljoprivredne radnike itd.); kako ove mase u svojoj djelatnosti pokazuju visok stepen klasne svijesti; kako ih sama partija i sindikat, koje ih odozgo tretiraju kao nezrele, »nerazvijene«, sebi prilagođavaju. Usprkos tome, međutim, i ova koncepcija utemeljena je na čisto proleterskom karakteru revolucije. S jedne strane, proletarijat se pojavljuje jedinstven na borbenom planu; s druge strane, one mase, čijim akcijama rukovodi, čisto su proleterske mase. A tako mora i biti. Jer samo u klasnoj svijesti proletarijata tačan stav prema revolucionarnom djelovanju može biti tako duboko utvrđen, tako duboko instinktivno ukorijenjen, da je samo osvješćavanje i jasno vođenje neophodno kako bi djelovanje vodilo dalje tačnim putem. Učestvuju li, pak, na odlučan način i drugi slojevi u revoluciji, onda njihovo kretanje, istina, može — pod okolnostima — tražiti revoluciju, ali oni također mogu lako prihvatiti kontrarevolucionaran pravac, jer u klasnom položaju ovih slojeva (sitne buržoazije, seljaka, ugnjetenih nacija itd.) još nikako ne može biti prednaznačen nužan pravac njihovog djelovanja ka proleterskoj revoluciji. U vezi s takvim slojevima, u vezi s unapređivanjem njihovih pokreta u korist proleterske revolucije, u vezi sa sprečavanjem da njihovo djelovanje ne bi težilo kontrarevoluciji, jedna tako zamišljena revolucionarna partija mora nužno da zakaže. Ali ona mora zakazati i u odnosu na sam proletarijat. Jer partija u ovom organizacionom zajedničkom stavu odgovara predstavi o stanju proleterske svijesti, u kojoj se radi samo o tome da se nesvjesno učini svjesnim, a latentno aktuelnim itd. Bolje rečeno: ovaj proces postanka svijesti

⁶⁾ Upor. prethodnu studiju (Lukács misli na studiju »Kritische Bemerkungen über Rosa Luxemburg« »Kritik der russischen Revolution«. Prim. prev.).

⁷⁾ Upor. o tome polemiku Rose Luxemburg protiv Davidove rezolucije iz Mainza. Massenstreik, 59, kao i njena gledišta u programskom govoru na Osnivačkom kongresu KP Njemačke o »bibliji« legalizma: Engelsov predgovor »Klasnim borbama« (». . . u Francuskoj«, prim. prev.), l.c. 22 i dalje.

ne znači samo strahovitu *unutrašnju ideološku krizu* proletarijata. Ovdje nije riječ samo o pobijanju onog oportunističkog straha pred »nezrelošću«⁸ proletarijata za preuzimanje i očuvanje vlasti. Ovaj prigovor je Rosa Luxemburg već snažno pobila suprotstavljajući se Bernsteinu. Ali riječ je o tome da se klasna svijest proletarijata ne razvija paralelno s objektivnom ekonomskom krizom, pravolinijski i u cijelom proletarijatu na jednak način. Velik dio proletarijata ostaje duhovno pod utjecajem buržoazije, tako da ga ni najoštriji razvitak ekonomske krize ne može otrgnuti od ovog stava. Dakle, *ponašanje proletarijata, njegova reakcija na krizu zaostaje daleko iza žestine i intenziteta same krize.*⁸)

Ovo stanje stvari na kome počiva mogućnost menjševizma ima također objektivne ekonomske osnove. Marx i Engels⁹) već su vrlo rano primijetili ovaj razvitak, poburžoženje onih radničkih slojeva koji su na osnovu monopolskog profita ondašnje Engleske — nasuprot svojim klasnim drugovima — održavali privilegiran položaj. Ovaj sloj, s nastupanjem imperijalističke faze kapitalizma, svugdje se razvio i postao bez sumnje važan oslonac općeoportunističkog, revoluciji neprijateljskog razvitka velikog dijela radničke klase. Po mom mišljenju, međutim, nemoguće je odavde objasniti cjelokupno pitanje menjševizma. Prvo, jer je ovaj privilegirani položaj danas već znatno uzdrman, ali odatle menjševizam nije pretrpio odgovarajuće labavljenje. I ovdje subjektivni razvitak proletarijata zaostaje znatno iza tempa objektivne krize, tako da je u ovom motivu nemoguće tražiti *isključive* uzroke menjševizma, ako nećemo da mu priznamo ugodnu teorijsku poziciju: da zaključuje kako je proletarijatu nedostajala ne samo probojna i jasna volja za revolucijom, već i objektivna revolucionarna situacija. Drugo, iskustva revolucionarnih borbi nipošto ne pokazuju jednodušno da se revolucionarna rješenost i borbena volja proletarijata prosto ravnaju prema ekonomskoj slojevitosti njegovih dijelova. Ovdje se pokazuju velika odstupanja od običnog, pravolinijskog paralelita i velika odstupanja zrelosti klasne svijesti u radničkim slojevima koji imaju ekonomski jednak položaj.

Međutim, tek na tlu jedne teorije koja nije fatalistička i »ekonomistička«, ove tvrdnje postaju doista značajne. Ako se društveni razvitak shvati tako, da ekonomski proces kapitalizma prinudno i automatski vodi preko kriza u socijalizam, onda su ovdje navedeni ideološki momenti samo konsekvencije jednog pogrešnog postavljanja pitanja. Tada su oni, u stvari, samo simptomi za to da objektivno odlučujuća kriza kapitalizma još nije prisutna. Jer, zaostajanje proleterske ideologije iza ekonomske krize, ideološka kriza proletarijata, za takva gledišta, nešto je principijelno nemoguće. Ali položaj se bitno ne mijenja ni onda kada shvaćanje u krizi postane revolucionarno — optimističko shvaćanje, tj. ako se utvrdi neizbježnost krize, da je njena neizbježnost bez izlaza za kapitalizam. U tom slučaju problem o kome je ovdje riječ neće se

⁸) Ovo shvaćanje nije prosto posljedica tzv. polaganog razvitka revolucije. Lenjin je već na I kongresu izrazio strahovanje »da će borbe postati tako žestoke da svijest radničkih masa ne može držati korak s ovim razvitkom.« I sjećanje Spartakus-programa, koje KP odbacuje, da se preuzme vlast samo zato što su propale buržoaska i socijaldemokratska »demokracija«, polazi sa stanovišta da objektivni raspad buržoaskog društva može uslijediti prije nego učvršćenje revolucionarne klasne svijesti u proletarijatu — Izvještaj na Osnivačkom kongresu, 56.

⁹) Dobar pregled njihovih izjašnjenja nalazi se u »Gegen den Strom«, 516 — 517. (»Gegen den Strom« — »Protiv struje« je zajednički spis Lenjina i Zinovjeva, Prim. prev.)

priznati kao problem; samo iz »Nemogućeg« nastaje jedno »Još ne«. Lenjin je, međutim, s velikim pravom ukazao da ne postoji nikakva situacija koja bi po sebi i za sebe bila bezizlazna. U kakvom se sve položaju kapitalizam može naći, to uvijek pokazuju »čisto ekonomske« mogućnosti rješenja; pitanje je samo da ova rješenja iziđu iz teorijski čistog svijeta ekonomije u stvarnost klasne borbe, i da tamo postaju sprovodljiva i izvodljiva. Za kapitalizam bi se, dakle, po sebi i za sebe, izlaz mogao zamisliti. Da li se on može i postići to *zavisi od proletarijata*. Proletarijat, djelo proletarijata, zatvara kapitalizmu izlaz iz ove krize. Naravno: to što je proletarijatu *sada* data u ruke ova moć, posljedica je »prirodnozakonitog« razvitka privrede. Ovi »prirodni zakoni« određuju, pak, s jedne strane, samu krizu, daju joj obim i širinu koji daljnji, »mirni razvitak« kapitalizma čine nemogućim.. Njihovo neizbježno djelovanje (u smislu kapitalizma) ipak ne postaje prostom propasti kapitalizma koja vodi prelazu u socijalizam, već preko dugog perioda kriza, građanskih ratova i imperijalističkih svjetskih ratova na stalno višem stupnju, »do zajedničke propasti klasa koje se bore«, u novo stanje barbarstva.

S druge strane, ove snage i njihov »prirodnozakoniti« razvoj stvaraju proletarijat čija fizička i ekonomska moć daju kapitalizmu veoma malo šansi da prema šemi ranijih kriza nametne čisto ekonomsko rješenje, rješenje u kome proletarijat figurira samo kao *objekt* ekonomskog razvitka. Ova moć proletarijata posljedica je objektivno-ekonomskih »zakonomjernosti«. Pa ipak pitanje kako ova moć postaje stvarnost, kako proletarijat koji je danas stvarno prosti objekt privrednog procesa (a samo potencijalno, samo latentno i njegov suodređujući subjekt) doista istupa i kao njegov subjekt, nije određeno više automatsko-fatalistički od ove »zakonomjernosti«. Ili tačnije: njegovo automatsko-fatalističko određivanje danas se više ne tiče jezgra stvarne moći proletarijata. Naime, ukoliko daljnje reakcije proletarijata na krizu više utječu saobrazno čisto kapitalističkoj »zakonomjernosti« privrede, ukoliko se one javljaju kao pretežno *spontane masovne akcije*, one pokazuju, u osnovi uzeto, strukturu mnogo sličniju pokretima predrevolucionarnog perioda. One spontano provaljuju (spontanost jednog pokreta samo je subjektivni, masovno-psihološki izraz njegove čisto ekonomsko-zakonomjerne determiniranosti), skoro bez izuzetka kao obrana protiv privrednog — rjeđe: političkog — pritiska buržoazije, protiv njenog pokušaja da za krizu pronađe »čisto ekonomsko« rješenje. Ali ove akcije također spontano prestaju, opadaju, ukoliko njihovi neposredni ciljevi izgledaju ispunjeni i bezizgledni. Izgleda, dakle, da su one očuvalе svoj »prirodnozakonski« tok.

Ovaj privid ipak blijedi ako se ovi pokreti ne promatraju apstraktno, već u njihovoj stvarnoj sredini, historijskom totalitetu svjetske krize. Ova sredina je *proširenje krize na sve klase*, dakle ne samo na buržoaziju i proletarijat. Jer kvalitativna je i principijelna razlika da li u jednoj situaciji, gdje ekonomski proces izaziva u proletarijatu spontani masovni pokret, da li je stañje društva — većim dijelom — stabilno ili se u njemu vrši duboko pregrupisanje svih društvenih snaga, da li je u pitanju potres temelja moći vladajućeg društva. Otuda spoznaja o značajnoj ulozi neproleterskih slojeva u revoluciji, o njihovom ne čisto proleterskom karakteru, dobija tako odlučno značenje. Svaka vladavina minori-

teta može se održati samo ako je u stanju da ideološki, a ne direktno i neposredno, dobije pod svoje okrilje revolucionarne klase, da od njih dobije podršku za svoju vlast ili barem neutralnost u svojoj borbi za vlast (samo se po sebi razumije što pritom također nastoji da neutralizira dijelove revolucionarne klase). Ovo se u povećanoj mjeri odnosi osobito na buržoaziju. Ona ima stvarnu vlast mnogo manje *neposredno* u rukama nego što su je imale prethodne vladajuće klase (na primjer, građani grčkih gradova-država, plemstvo u doba cvjetanja feudalizma). Buržoazija je upućena više na to da, s jedne strane, zaključuje mir ili kompromise s odgovarajućim, prije nje vladajućim klasama, da bi mogla staviti u službu za svoje vlastite ciljeve aparat vlasti kojim su vladale prethodne klase. S druge strane, ona je prinuđena da u ruke sitne buržoazije, seljaka i pripadnika ugnjetenih nacija itd. stavi stvarno vršenje vlasti (armiju, nižu birokraciju itd.). Pokrene li se i uzdrma li se usljed krize privrednog položaja ovih slojeva njihovo naivno i nepromišljeno slaganje s društvenim sistemom kojim rukovodi buržoazija, cjelokupni aparat vladavine buržoazije može takoreći jednim udarcem biti oboren: proletarijat može ostati pobjednik, jedina organizirana sila, a da pritom ne povede uopće ni jednu ozbiljnu bitku. Tada se osjeća da je proletarijat u njoj zbilja pobijedio.

Kretanje ovih međuslojeva zbilja je spontano. Oni su doista prosti plodovi po sebi slijepih, »prirodnozakonito« djelujućih društvenih prirodnih sila, a kao takvi oni su i sami — u društvenom smislu — slijepi. Pošto ovi slojevi u preobražaju cijelog društva nemaju povezanu i povezljivu klasnu svijest,¹⁰⁾ pošto stoga uvijek zastupaju isključivo partikularne klasne interese koji su često prividno interesi cijelog društva, pošto je njihovo objektivno spajanje sa cjelinom samo kauzalno, tj. samo je *prouzrokovano* pokretanjem cjeline ali ne može biti *usmjereno* na promjenu cjeline, pošto, usmjerenost na cjelinu i ideološka forma koja to pretpostavlja ima slučajan karakter (premda u svom nastojanju mogu biti shvaćeni kauzalno-nužno), širenje ovih kretanja određeno je njima vanjskim razlozima. Koji pravac, najzad, uzimaju ova kretanja, da li idu daljnem razaranju buržoaskog društva, da li ih, opet, koristi buržoazija, da li poslije uzaludnosti svojih zalijetanja ogreznu u pasivnosti itd. — nije prednaznačeno u unutrašnjoj suštini samih tih kretanja već najvećim dijelom zavisi od ponašanja klasa obdarenih sviješću, od buržoazije i proletarijata. Ali kao i uvijek njihova kasnija sudbina može se uobličiti; prosti samotok takvih kretanja može vrlo lako dovesti do zaustavljanja cjelokupne mašinerije koju buržoasko društvo podržava i stavlja u pokret, da buržoaziju — bar povremeno — osposobi za akciju.

Historija svih revolucija, počam od velike francuske, u znatnoj mjeri pokazuje ovu strukturu. Apsolutna monarhija, kasnije poluapsolutne, feudalne vojne monarhije na koje se oslanjala ekonomska predvladavina buržoazije u srednjoj i zapadnoj Evropi, mogle su, kada je buknuła revolucija, da izgube »po jednom« svaki oslonac u društvu. Društvena vlast ležala je, tako reći, bez gospodara na ulici. Mogućnost restauracije postojala je samo tako što nije postojao revolucionarni sloj koji bi bio u stanju da nešto započne s ovom vlašću bez gospodara. Borbe apsolutizma u nastojanju s

¹⁰⁾ Upor. ogled »Klassenbewusstsein« (riječ je o jednom od ogleda iz »Istorije i klasne svijesti«, Prim. prev.)

feudalizmom pokazuju sasvim drugu strukturu. Tamo gdje su klase koje su se borile bile same mnogo neposrednije nosioci svoje vlastite organizacije vlasti, klasna borba je i mnogo neposrednije bila borba vlasti protiv vlasti. Treba zamisliti nastanak apsolutizma u Francuskoj, na primjer borbe Fronde. Slično se odigrava sama propast engleskog apsolutizma, dok su rasulo Protektorata, a još više pad — znatno poburžoazeno — apsolutizma Luja XVI, već sličniji modernim revolucijama. Neposredna vlast ovdje se unosi »izvana« od još neraspadnutih apsolutnih država ili feudalno zaostalih oblasti (Vandeja). Nasuprot tome čisto »demokratski« kompleksi moći dolaze u toku revolucije vrlo lako u sličan položaj: dok su u doba rasula nastali sami od sebe i prigrabili svu vlast, oni tu stoje također lišeni svake vlasti (Kerenski, Karolyi) uslijed uzmicanja slojeva koji su ih podržavali. Danas nije sasvim očigledno jasno kako se ovaj razvitak odigrao u zapadnim, buržoaski i demokratski naprednijim državama. Pa ipak Italija se od kraja rata do otprilike 1920. godine našla u vrlo sličnom položaju, a organizacija moći koja se tada stvorila (fašizam) obrazuje u odnosu na buržoaziju jedan relativno samostalan aparat vlasti. Nemamo još nikakvo iskustvo o utjecaju pojava rastakanja u kapitalističkim, visokorazvijenim zemljama s velikim kolonijalnim oblastima; posebno ne o tome kako kolonijalni ustanci, koji tamo djelomično, igraju ulogu unutrašnjih agrarnih ustanaka, utječu na držanje sitne buržoazije, radničke aristokracije (i, prema tome, kako utječu na armiju itd.)

Za proletarijat stoga nastaje jedna društvena sredina koja spontanim pokretima masa (samo pod uslovom da oni — promatrani za sebe — sačuvaju svoje staro obilježje) pridaje sasvim drugu funkciju u društvenom totalitetu nego što su je ti pokreti imali u stabilnom kapitalističkom poretku. Ali ovdje nastupa veoma bitna kvantitativna promjena u položaju klasa koje se bore. Prvo, koncentracija kapitala još je dalje odmakla, pri čemu je proletarijat — i kada organizaciono i svjesno nije potpuno sposoban da prati ovaj razvitak — također jako koncentriran. Drugo, sve više postaje nemoguće da se izbjegne stanje krize kapitalizma u formi malih koncesija datih pod pritiskom proletarijata. Spasavanje kapitalizma od krize, »ekonomsko« rješavanje krize može uslijediti samo putem zaoštrenog iskorišćavanja proletarijata. Stoga taktičke baze III kongresa vrlo tačno naglašavaju da »svaki veliki štrajk ima tendenciju da se pretvori u neposrednu borbu za vlast«.

Ali ipak samo: tendenciju. A što se ova tendencija, uprkos tome što su bile date ekonomske i društvene pretpostavke njenog ostvarenja, u većini slučajeva ipak nije uzdigla do stvarnosti: razlog je *upravo ideološka kriza proletarijata*. Ova ideološka kriza se, s jedne strane, pokazuje u tome što se objektivno vanredno prekoran položaj buržoaskog društva odražava u glavama proletera ipak u formi njegove stare solidnosti; da proleter i još uvijek mnogo i veoma snažno ostaju zarobljeni u misaonim i osjećajnim formama kapitalizma. S druge strane, ovo poburžoazjenje proletarijata ima jednu osobitu formu u menševičkim radničkim partijama i u sindikalnom vodstvu kojim one vladaju. Ove organizacije svjesno rade na tome da prostu spontanost proleterskog pokreta (njegovu zavisnost od vlastitih neposrednih prilika, razdrobljenosti prema zanimanju, zemlji itd.) očuvaju na stepenu proste spontanosti i da spriječe okretanje proletarijata u pravcu cjeline, kako u smislu teritorijalnog, profesionalnog, itd. okupljanja, tako i ujedinjavanja

privrednog pokreta s političkim pokretom. Pritom sindikatima pripada funkcija atomiziranja, depolitizacije pokreta, prikriivanja odnosa prema cjelini, dok se menjševičke partije osjećaju pozvanije da ideološki i organizaciono fiksiraju postvarenje u svijesti proletarijata, da ga učvrste na stepenu relativnog poburžoženja. Ali ovu svoju funkciju mogu ispuniti samo ako postoji spomenuta ideološka kriza u proletarijatu, jer je za proletarijat — ideološko — urastanje u diktaturu i socijalizam i teorijski nemoguće; naime, zato što kriza s ekonomskim potresom kapitalizma istovremeno znači i ideološki prevrat proletarijata razvijenog u kapitalizmu, pod utjecajem životnih formi buržoaskog društva. To je ideološki prevrat, koji, doduše, nastaje uslijed ekonomske krize i objektivnih mogućnosti osvajanja vlasti datih s krizom, ali čiji tok ipak nikako ne pretpostavlja jednu automatski-»zakonomjernu« paralelnost sa samom objektivnom krizom i čije rješenje može biti samo slobodno djelo samog proletarijata.

»Smiješno je«, kaže Lenjin,¹¹⁾ na jedan samo formalno a ne i po suštini stvari karikiran način, »zamisliti da se na jednom mjestu isprsilu jedna vojska i kaže: »Mi smo za socijalizam!«, a na drugom mjestu druga vojska koja će izjaviti: Mi smo za imperijalizam! pa da onda izbije socijalistička revolucija«. Frontovi revolucije i kontrarevolucije štaviše nastaju u jednoj veoma promjenljivoj i često vanredno haotičnoj formi. I — što je posebno važno — ovi pravci promjena nipošto ne slijede prosto i mehanički iz klasnog položaja ili, pak, iz ideologije samog dotičnog sloja, već su pod odlučnim utjecajem stalno promjenljivih odnosa prema totalitetu historijskog položaja i društvenih snaga. Na taj način, nije nikakav poseban paradoks ako se kaže da npr. Kemal Paša (pod određenim uslovima) predstavlja revolucionarnu, dok jedna velika »radnička partija« predstavlja kontrarevolucionarnu grupaciju snaga. Međutim u ovim momentima koji daju pravac, tačna spoznaja proletarijata o svom vlastitom historijskom položaju faktor je prvog reda. Tok ruske revolucije 1917. godine pokazuje to na upravo klasičan način, kako su parole mira, prava na samoopredjeljenje, radikalnog rješavanja agrarnog pitanja, stvorile iz po sebi kolebljivih slojeva jednu (trenutno) za revoluciju upotrebljivu vojsku, a svaki aparat vlasti kontrarevolucije potpuno dezorganizirale i učinile nesposobnim za akciju. Malo koristi ako se tome nasuprot kaže: agrarna revolucija, pokret masa za mirom, djelovali bi uspješno i bez, čak i protiv komunističke partije. Prije svega to se apsolutno ne može dokazati. Poraz agrarnog pokreta koji je u Mađarskoj izbio također spontano u oktobru 1918. godine pokazuje, npr. obrnuto. To bi pri postojanju »jedinstvenosti (jednog kontrarevolucionarnog jedinstva) svih »mjerodavnih« »radničkih partija«, eventualno, i u Rusiji bilo moguće dopustiti, kad bi agrarni pokret doživio poraz i kad bi bio prinuđen na povlačenje. Drugo, »isti« agrarni pokret, kad bi se vodio protiv gradskog proletarijata mogao bi, u odnosu na socijalnu revoluciju, imati potpuno kontrarevolucionaran karakter. Ovo već pruža primjer koliko se malo grupiranje društvenih snaga u akutnom stanju krize socijalne revolucije može prosuđivati prema mehaničko-fatalističkim zakonomjernostima. Pokazuje se koliko je odlučujuće tačno rasuđivanje da bi se odmjerila tačna odluka proletarijata; u kojoj mjeri rješavanje krize zavisi od samog

¹¹⁾ Gegen den Strom, 412.

proletarijata. Pritom se još mora napomenuti da je položaj Rusije u poređenju sa zapadnim zemljama bio relativno jednostavniji, da su tamo pokreti masa još prije pokazivali karakter spontanosti; da organizacioni utjecaj snaga koje suprotno djeluju nije bio odavno ukorijenjen itd. Tako da se sasvim bez pretjerivanja može reći da ovdje utvrđene odredbe u znatnijoj mjeri pogađaju zapadne zemlje. Još više nego nerazvijeni karakter Rusije nedostatak duže legalne tradicije radničkog pokreta — a da ne govorimo o gotovoj prisutnosti jedne komunističke partije — dao je ruskom proletarijatu mogućnost bržeg prevladavanja ideološke krize.¹²⁾

Tako razvoj ekonomskih snaga kapitalizma odluku o sudbini društva stavlja u ruke proletarijata. Engels¹³⁾ obilježava prelaz koje čovječanstvo čini *ka prevratu koji se ovdje vrši kao »skok iz carstva nužnosti u carstvo slobode«*. Ali za dijalektički materijalizam razumljivo je samo po sebi što ovaj skok — uprkos tome ili baš zbog toga što je skok — predstavlja po svojoj suštini *jedan proces*. Ipak i Engels na navedenom mjestu govori o tome da će se promjene u ovom pravcu vršiti u »stalno uvećanom obimu«. Pita se samo gdje treba da se postavi *polazna tačka* ovog procesa? Najbliže bi, svakako, bilo da se slijedi Engelsov doslovni tekst i da se carstvo slobode odloži kao *stanje* u vrijeme koje slijedi potpuno ispunjuje socijalne revolucije i da se, na taj način, odbaci svaka aktuelnost ovog pitanja. Jedino treba da se zna da li je ovom postavkom, koja bez sumnje odgovara doslovnom Engelsovom tekstu, zbilja iscrpljeno i samo pitanje? Treba znati da li se može zamisliti, a da ne govorimo da se može ostvariti, jedno stanje koje nije pripremano dugim *procesom*, procesom koji je djelovao ka tom stanju, koji je imao i razvio njegove elemente, mada i jednoj često nepodesnoj formi, neophodnoj za dijalektički prevrat? Da li, dakle, jedno grubo odvajanje »carstva slobode« od procesa koji je pozvan da ga oživi, odvajanje koje isključuje dijalektičke prelaze, ne pokazuje sličnu utopističku strukturu svijesti kao i već spomenuto odvajanje konačnog cilja i pokreta?

Međutim, kada se »carstvo slobode« promatra u vezi s procesom koji vodi tom carstvu, onda je nesumnjivo da je već prva pojava proletarijata — naravno nesvjesno u svakom pogledu — na ovo intencionirana. Makar da su pojedine etape početnog stadija — samo teorijski — bile jedva u stanju da neposredno utječu, krajnji cilj proleterskog pokreta ipak se kao princip, kao gledište jedinstva, ne može odvojiti ni od jednog momenta procesa. Pa ipak ne treba zaboraviti da se period odlučne borbe ne razlikuje samo po obimu i intenzitetu same borbe od prethodnih, već da su ova kvantitativna uvećanja simptomi dubokih kvalitativnih razlika koje izdvajaju ove borbe od ranijih. Ako na ranijim stepenima, po riječima »Komunističkog manifesta«, samo »masovno zajedničko istupanje još nije bilo posljedica njihovog vlastitog ujedinjenja, već posljedica ujedinjavanja buržoazije«, onda se ovo osamostaljenje, ovo »organiziranje sebe u klasu« proletarijata ponavlja na sve višem stepenu, do one vremenske tačke, perioda dolaska ko-

¹²⁾ Time se neće tvrditi da je ovo pitanje za Rusiju bilo odlučujuće. Ono, štaviše, ostaje koliko traje i borba s kapitalizmom. Samo u Rusiji ono ima druge — i vjerovatno slabije — forme nego u Evropi, odgovarajući manjem utjecaju koji je kapitalistički način mišljenja i osjećanja vršio na proletarijat. O samom problemu upor. Lenjin, »Radikalismus«, 92—93.

¹³⁾ Antidühring, 306 (Upor. naš prevod, izd. »Naprijed« Zagreb, s. a, str. 298.)

načne krize kapitalizma: epohe u kojoj odluka sve više leži u rukama proletarijata.

Ovo stanje stvari nipošto ne znači da bi objektivne ekonomske »zakovitosti« prestale da funkcioniraju. Naprotiv, one još dugo ostaju na snazi *poslije pobjede* proletarijata i tek — kao što je država — odumiru s nastankom besklasnog društva koje stoji potpuno pod ljudskom kontrolom. Ono što je novo u savremenom položaju znači samo — samo! — toliko da se u ponor gone slijepe sile kapitalističko-ekonomskog razvitka društva; da buržoazija nema više moći da društvu poslije kratkog kolebanja pomogne kako bi životarilo preko »mrtve tačke« njegovih ekonomskih zakona. Ali i da proletarijat ima *moćnost da svjesno* koristeći postojeće tendencije razvitka, pruži samom razvitku *drugi pravac*. Ovaj drugi pravac je: svjesno reguliranje produkcionih snaga društva. A ukoliko se ovo *svjesno* hoće, hoće se i »carstvo slobode«; učinjen je *prvi svjestan korak* u pravcu njegovog ostvarenja.

Ovaj korak svakako »nužno« slijedi iz klasnog položaja proletarijata. Pa ipak sama ta nužnost ima karakter skoka¹⁴). *Praktični* odnos prema cjelini, stvarno jedinstvo teorije i prakse koje je ranijim djelovanjima proletarijata bilo tako reći samo nesvjesno svojstvo, pojavljuje se u tom skoku jasno i svjesno. I u ranijim stadijima razvitka bila je akcija proletarijata često skokovito postavljena na jednu visinu čija je povezanost i kontinuitet s prethodnim razvitkom tek naknadno svjesno utvrđivana i mogla biti shvaćena kao nužan produkt razvitka (misli se na državnu formu Komune od 1871). I ovdje ipak proletarijat mora ovaj korak *svjesno* učiniti. Nije nikakvo čudo što se svi oni koji su ogrezli u misaonim formama kapitalizma užasavaju pred ovim skokom, što se svom energijom njihovog mišljenja hvataju za nužnost, kao »zakon ponavljanja« pojava, kao prirodni zakon i što nastajanje novog o kome još nemamo nikakvo »iskustvo«, odbijaju kao nešto nemoguće. Ovo razlaganje, pošto je već bilo dodirnuo u debati u povodu rata, najjasnije je naglasio Trocki u svojoj polemici protiv Kautskog. »Jer osnovna boljševička predrasuda sastoji se baš u tome što se jahanje može samo tako naučiti ako čvrsto sjedimo na jednom konju«¹⁵. Ali Kautsky i njemu slični značajni su samo kao simptom stanja stvari: kao teorijski izraz ideološke krize radničke klase, kao moment njenog razvitka, kada uzmiče »iznova pred neodređenom gorostasnošću svojih ciljeva«, kao moment njenog zadatka koji ipak mora uzeti na sebe i primiti ga na sebe *samo u ovoj svjesnoj formi*, ako neće da u krizi raspadajućeg kapitalizma sramno i bolno propadne zajedno s buržoazijom.

3.

Ako su menjševičke partije organizacioni izraz ove ideološke krize proletarijata, onda je komunistička partija, sa svoje strane,

¹⁴) Upor. raspravu »Die Funktionswechsel des historischen Materialismus« (riječ je o jednom od oglada iz »Istorije i klasne svijesti«, Prim. prev.).

¹⁵) Terrorismus und Kommunismus, 82. Smatram da nije nikako slučajno, ne naravno u filološkom smislu, što polemika Trockog protiv Kautskog u političkoj oblasti ponavlja bitne elemente koje Hegel upotrebljava protiv Kantove teorije spoznaje. Upor. Hegel, Werke XV, 504. Kautsky je, uostalom, kasnije formulirao zakonitost kapitalizma bezuslovno važećom za budućnost samo ukoliko postoji nemogućnost konkretne spoznaje razvojnih tendencija. Upor. Die proletarische Revolution und ihr Programm, 57).

organizaciona forma svjesne nastrojenosti za ovaj skok i, na taj način, prvi *svjesni* korak u susret carstvu slobode. Međutim, na isti način kao što je ranije sam opšti pojam carstva slobode bio objašnjen i pokazan tako da njegova blizina nikako ne znači nagli prestanak objektivnih nužnosti privrednog procesa, mora sada i ovaj odnos komunističke partije s dolazećim carstvom slobode pobliže biti razmotren. Prije svega treba utvrditi: sloboda ovdje *ne* znači slobodu individuuma. Ali ne zato što razvijeno komunističko društvo ne bi poznavalo nikakvu slobodu individuuma. Naprotiv. Ono će biti prvo društvo u historiji čovječanstva koje ovaj zahtjev doista ozbiljno prihvaća i doista ostvaruje. Ipak i ova sloboda neće nikako biti sloboda kakvu danas zamišljaju buržoaski ideolozi. Da bi se osvojile društvene pretpostavke zbiljske slobode moraju se voditi bitke u kojima neće propasti samo suvremeno društvo već i ljudski soj koji je proizveo to društvo. »Sadašnji naraštaj«, kaže Marx¹⁶), »liči na Jevreje koje Mojsije vodi kroz pustinju. Nije riječ samo o tome da se osvoji jedan novi svijet. Mora potonuti stari da bi napravili mjesta ljudima koji izrastaju u novom svijetu.« Jer »sloboda« sada živih ljudi je sloboda izoliranog individuuma kroz postvareni i postvarajući posjed: sloboda *nasuprot* drugim (također izoliranim) individuuma; sloboda egoizma i samoizdvajanja, sloboda za koju solidarnost i povezanost dolaze u obzir u najboljem slučaju kao nedjelotvorne, »regulativne ideje.«¹⁷) Htjeti danas ovu slobodu neposredno oživotvoriti, značilo bi praktično se odreći stvarnog postizanja zbiljske slobode. Uživati, ne vodeći računa o drugim ljudima, ovu »slobodu«, koja, istina, može pojedinim individuumima dati društveni položaj ili odrediti unutrašnja svojstva znači dakle: praktično ovjekovječiti neslobodnu strukturu današnjeg društva koliko to zavisi od dotičnog individuuma.

Svjesna volja carstva slobode može, dakle, samo da znači svjesno djelo onih koraka koji ovom carstvu doista idu u susret. A razumijevanje da individualna sloboda u današnjem građanskom društvu može biti samo koruptivna i korumpirajuća privilegija koja se nesolidarno bazira na neslobodi drugih, znači upravo: odricanje od individualne slobode; znači svjesno samopodređivanje onoj zajedničkoj volji koja je određena da doista oživotvori zbiljsku slobodu, volji koja danas ozbiljno poduzima prve, teške, nesigurne, pipave korake u susret njoj. Ova svjesna zajednička volja je komunistička partija. A kao svaki moment dijalektičkog procesa i ona sadrži, naravno, samo u klici, u primitivnoj, apstraktnoj i nerazvijenoj formi one odredbe koje pripadaju cilju za čije postizanje je određena: sloboda u jedinstvu sa solidarnošću. Jedinstvo ovih momenata je *disciplina*. I to ne samo što će partija zahvaljujući ovoj disciplini biti osposobljena za aktivnu zajedničku volju, dok svako uvođenje buržoaskog pojma slobode sprečava nastanak ove zajedničke volje, a partiju preobraća u jedan labav, za akciju nesposoban agregat pojedinih lica. Već upravo zato što disciplina i za pojedinca znači prvi korak ka danas mogućoj — svakako stanju

¹⁶) Klassenkämpfe, 85. (Upor. »Klasne borbe u Francuskoj«, »Izabrana dela Marxa i Engelsa«, tom I, izd. »Kulture«, Beograd 1949. str. 190. Prim. prev.)

¹⁷) Upor. *metodologiju* etike u Kanta i Fichtea. U stvarnom izvođenju ovaj individualizam bitno je oslabljen. Međutim, Fichte, na primjer, naglašava da Kantu svojstvena forma: »Ograniči svoju slobodu tako da i drugi pored tebe mogao da bude slobodan«, nema apsolutnu već samo hipotetičku valjanost (u njegovom sistemu). Grundlage des Naturrechtes, § 7, IV. Werke (Neue Ausgabe) II, 93.

društvenog razvitka odgovarajućoj i još veoma primitivnoj — slobodi koja se nalazi u pravcu prevladavanja sadašnjosti.

Da svaka komunistička partija po svojoj suštini predstavlja viši tip organizacije od svake buržoaske partije, ili oportunističkih radničkih partija, odmah se pokazuje u *visokim zahtjevima koje ona postavlja svojim pojedinim članovima*. Ovo izbija jasno na vidjelo već u vrijeme prvog odvajanja ruske socijaldemokracije. Dok su menjševici (kao i svaka u suštini buržoaska partija) smatrali dovoljnim za učlanjenje prosto prihvaćanje partijskog programa, za boljševike je biti član partije imalo isto značenje s aktivnim, ličnim učešćem u revolucionarnom radu. Ovaj princip partijske strukture nije se promijenio u toku revolucije. Organizacije teze III kongresa utvrđuju: »Prihvatanje komunističkog programa je, međutim, samo tek izjavljivanje volje da je neko postao komunista... za ozbiljno provođenje programa prvi je uslov privlačenje svakog člana stalnom, svakodnevnom radu.« Ovaj princip do danas svakako je često ostajao goli princip. To, međutim, baš ništa ne mijenja u njegovoj osnovnoj valjanosti, Jer, kao što nam carstvo slobode ne može biti odjedanput poklonjeno, u izvjesnom smislu kao *gratia irresistibilis*; kao što »krajnji cilj« ne čekamo odnekud, izvan procesa, već je svakom pojedinom momentu procesno svojstven, tako je i komunistička partija, kao revolucionarna forma svijesti proletarijata, također nešto *procesno*. Rosa Luxemburg tačno je spoznala da mora »organizacija nastati kao produkt borbe«. Ona je samo precijenila organski karakter ovog procesa, a potcijenila svjesni, svjesno-organizacioni element u njemu. Ali uviđanje ove pogreške ne smije biti preuveličano tako da se sada potpuno previdi i procesnost organizacionih formi. Jer usprkos činjenici da su za neruske partije (budući da su se ruska iskustva mogla izdvojiti) principi ove organizacije od početka svjesno stajali pred očima, procesnost njihovog nastanka i rasta ipak se ne može prosto izračunati nikakvim organizacionim mjerilima. Tačnost organizacionih mjera, istina, može ovaj proces izvanredno ubrzati; osvjetljavanje svijesti može mnogo doprinijeti, te je, stoga, neophodan preduslov nastanka organizacije. Komunistička organizacija može, međutim, samo u borbi biti stečena i samo time će se postići da svaki pojedini član, na osnovu vlastitog iskustva, bude svjestan tačnosti i nužnosti baš ove forme povezanosti.

Riječ, je dakle, o uzajamnom utjecanju spontanosti i izvjesnog reguliranja. Ovo po sebi i za sebe u razvitku organizacionih formi uopće nije ništa novo. Naprotiv, to je tipična vrsta nastanka novih organizacionih formi. Engels¹⁸⁾ opisuje, na primjer, kako su izvjesne vojne forme akcije uslijed objektivne nužnosti cjelishodnog djelovanja spontano provođene na osnovu neposrednih instinkata vojnika, bez teorijske pripreme, šta više, nasuprot tada važećim teorijskim stavovima (dakle, i protiv postojećih vojnih formi organizacije), te su tek naknadno organizaciono fiksirane. Novo u procesu obrazovanja komunističkih partija sastoji se jedino u promijenjenom odnosu spontanog djelovanja i svjesnog, teorijskog predviđanja, u postepenom iščezavanju, u trajnom pobijanju čiste post festum strukture buržoaske, postvarene, prosto »promatračke« svijesti. Ovaj promijenjeni odnos počiva na tome što na ovom stepenu razvitka za klasnu svijest proletarijata postoji već *objek-*

¹⁸⁾ Antidühring, 174 i dalje, osobito 176. (Naš prijevod, str. 175—177 — napomene prevodioca).

tivna mogućnost za jedan ne više obični post festum uvid u sopstveni klasni položaj i u njemu odgovarajuće tačno djelovanje. Premda za svakog pojedinog radnika, uslijed postvarenja njegove svijesti, put ka postizanju — objektivno moguće — klasne svijesti, ka unutrašnjem stavu, u kome on ovu klasnu svijest prisvaja, može također voditi jedino kroz naknadno razjašnjenje o njegovim neposrednim iskustvima; premda, dakle, psihološka svijest zadržava za svakog pojedinca svoj post festum karakter. Ovaj spor individualne svijesti i klasne svijesti u svakom pojedinom proleteru nije uopće slučajna. Jer komunistička partija kao viša organizaciona forma u odnosu na druge organizacije pokazuje se upravo u tome što u njoj — i u njoj prvi put u historiji — aktivno-praktični karakter klasne svijesti dolazi do izražaja s jedne strane, kao princip koji neposredno utječe na pojedinačno djelovanje svakog individuuma, a s druge strane i istovremeno, kao faktor koji svjesno određuje historijski razvitak.

Ovo dvostruko značenje aktivnosti, njen istovremeni odnos s pojedinim nosiocem proleterske klasne svijesti i s tokom historije, dakle, konkretno posredovanje između čovjeka i historije, odlučujući je za tip organizacione forme koja ovdje nastaje. U starom tipu partijske organizacije — svejedno da li je pri tom riječ o buržoaskim partijama ili o oportunističkim radničkim partijama — pojedinac može da postoji samo kao »masa«, samo kao pratilac kao numera. Max Weber¹⁹⁾ tačno određuje ovaj tip organizacije: »Svima je zajedničko: da se jednom jezgru lica u čijim se rukama nalazi aktivno rukovođenje... pridodaju »članovi« sa suštinski pasivnom ulogom, dok masa članova udruženja igra samo ulogu objekta.« Ova uloga objekta nije ukinuta formalnom dekoracijom i »slobodom« koje mogu da vladaju u ovim organizacijama već je, naprotiv, one fiksiraju i ovjekovječuju. »Pogrešna svijest«, objektivna nemogućnost da se svjesnom djelatnošću posegne u tok historije, organizaciono se odražava u nemogućnosti da se obrazuju aktivne političke jedinice (partije) koje bi bile pozvane da posreduju između djelovanja svakog pojedinog člana i aktivnosti cijele klase. Budući da ove klase i partije nisu aktivne u objektivnom historijskom smislu, pošto njihova prividna aktivnost može biti samo refleks fatalističkog prepuštanja neshvaćenim historijskim silama moraju da se ispolje u njima sve one pojave koje ishode iz odvojenosti svijesti i bivstva, teorije i prakse, iz strukture postvarene svijesti. To znači, one kao cjelokupni kompleksi stoje prosto promatrački, kontemplativno nasuprot toku razvitka. Suglasno tome, u njima se nužno javljaju dva jednako pogrešna shvaćanja o toku historije koja se uvijek poklapaju i istovremeno ispoljavaju: voluntarističko procjenjivanje aktivnog značenja individuuma (vođe) i fatalističko potcjenjivanje značaja klase (mase). Partija se raščlanjuje na jedan aktivan i jedan pasivan dio pri čemu posljednji treba staviti u pokret samo povremeno, a uvijek samo na komandu prvog dijela. »Sloboda« koja u takvim partijama može postojati za članove otuda nije ništa više nego sloboda prosuđivanja promatrača o događajima koji se fatalistički odvijaju ili promašajima pojedinaca, promatrača koji više ili manje učestvuju sa strane, ali nikako sa središtem svog opstojanja, sa svojom cjelokupnom ličnošću. Jer cjelokupna ličnost članova nikada ne može biti obu-

¹⁹⁾ Wirtschaft und Gesellschaft, 169.

hvaćena takvim organizacijama. Štaviše, ona nikada ne mogu ni težiti takvom obuhvaćanju. Kao i sve društvene forme »civilizacije« i ove organizacije počivaju na najtačnijoj mehaniziranoj podjeli rada, na birokratizaciji, na tačnom odmjeravanju i odvajanju prava i dužnosti. Članovi su povezani samo apstraktno obuhvaćenim dijelovima svoje egzistencije s organizacijom a ove apstraktne veze objektiviraju se kao odvojena prava i dužnosti²⁰).

Samo unošenjem cijele ličnosti može se postići zbilja aktivno učešće u svim događajima, doista praktično ponašanje svih članova organizacije. Tek kada djelovanje u jednoj zajednici postane centralna lična stvar svakog pojedinog učesnika, moći će se ukinuti odvajanje prava i dužnosti, te organizaciono pojavne forme rastavljanja ljudi od njihovog vlastitog podružtvljenja, moći će se ukinuti njihovo komandanje posredstvom društvenih sila koje vladaju ljudima. Engels oštro naglašava upravo ovu razliku, opisujući gentilno uređenje²¹): »Za njih ne postoji nikakva razlika između prava i dužnosti«. Prema Marxu²², međutim, posebno je obilježje pravnih odnosa da »pravo po svojoj prirodi može postojati samo u primjeni jednakih mjerila«; ali nužno nejednaki individuumi »mogu se mjeriti jednakim mjerilom samo ukoliko ih gledamo pod istim uglom... i u njima ne gledamo ništa drugo, apstrahiramo sve ostalo«. Dakle, svaki ljudski odnos koji kida s ovom strukturom, s apstrakcijom cjelokupne ličnosti čovjeka, s njegovim subsumiranjem pod apstraktno stanovište, je korak u pravcu probijanja ovoga postvarenja ljudske svijesti. Takav korak, ipak *pretpostavlja djelatno unošenje cjelokupne ličnosti*. Time je postalo jasno da forme slobode u buržoaskim organizacijama nisu ništa drugo nego »pogrešna svijest« o stvarnoj neslobodi, tj. struktura svijesti u kojoj čovjek formalno slobodno *promatra* svoju uklopljenost u sistem suštinski tuđih nužnosti, a formalnu »slobodu« ove kontemplacije mijesha sa zbiljskom slobodom. Tek s razumijevanjem ovoga ukida se prividna paradoksalnost naše ranije tvrdnje: da je disciplina komunističke partije bezuslovno unošenje cjelokupne ličnosti svakog člana u praksu pokreta, jedini mogući put za postizanje prave slobode. I to ne samo za cjelokupnost koja tek u takvoj formi organizacije dobija polugu za izvojevanje objektivnih društvenih pretpostavki ove slobode već i za pojedinog individuum, za pojedinog člana partije koji samo tim putem može krenuti ka realizaciji slobode i *za samog sebe*. Tako je pitanje discipline, s jedne strane, elementarno praktično pitanje za partiju, neophodan preduslov njenog stvarnog funkcioniranja. Međutim, s druge strane, ono nije nikakvo prosto tehničko-praktično pitanje, već jedno od najviših i najvažnijih duhovnih pitanja revolucionarnog razvitka. Ova disciplina, koja može nastati samo kao svjesno i slobodno djelo najsvjesnijeg dijela, prethodnice revolucionarne klase, ne može se ostvariti bez svojih duhovnih pretpostavki. Bez — barem instiktivne — spoznaje sve povezanosti cjelokupne ličnosti i partijske discipline, ova disciplina mora za svakog pojedinog člana da se ukruti u jedan postvareni i apstraktni sistem prava i dužnosti, a

²⁰) Dobar opis ovih organizacionih formi nalazi se u tezama za organizaciju III kongresa (II, 6). One su tamo tačno upoređene s organizacijom buržoaske države.

²¹) Ursprung, 164. (Upor. »Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države«, izd. »Naprijed« Zagreb 1946. str. 162 — Napomena prevodioca).

²²) »Kritik des Gothaer Programm, Ausgabe von Korsch«, (Upor. »Kritika Gorskog programa«, izd. »Kultura« Zagreb, 1948. str. 23, 24. Napomena prevodioca).

partija mora da se sunovrati ka organizacionom tipu buržoaskih stranaka. Na taj način shvatljivo je zašto organizacija, s jedne strane — objektivno — pokazuje najveću osjetljivost za revolucionarnu vrijednost ili bezvrijednost teorijskih pogleda i pravaca: i što, s druge strane — subjektivno — revolucionarna organizacija pretpostavlja vrlo visok stepen klasne svijesti.

4.

Na taj način, ma koliko bilo važno da se ovaj odnos komunističke partijske organizacije prema svojim pojedinim članovima teorijski jasno sagleda, bilo bi sudbonosno ako bi ostali pri tome, tj. ako bi organizacionom pitanju prišli s formalno-etičke strane. Jer ovdje opisani odnos pojedinca prema zajedničkoj volji kojoj se on sa svom svojom ličnošću potčinjava, ne pripada — izolirano promatran — nikako samo komunističkoj partiji, već je, štaviše, bio bitna oznaka mnogih utopističkih sektaških tvorevina. Ukoliko je većina sekta mogla tako da shvati ovu formalno-etičku stranu organizacionog pitanja, to je upravo bilo zato što su je sekte promatrale kao jedan jedini ili, bar, kao naprosto presudni princip a ne, kao komunističke partije, prosti moment cijelog organizacionog problema, vidljiv i jasno objelodanjen. U svojoj formalno-etičkoj jednostranosti ovaj se organizacioni princip, međutim, sam ukida: njegovo važenje, koje već ne znači postignuto i ispunjeno bivstvo, već samo *tačan pravac* ka cilju koji treba dostići, prestaje da bude nešto tačno s napuštanjem tačnog odnosa sa cjelinom historijskog procesa. Stoga je pri isticanju odnosa pojedinaca i organizacije postavljeno odlučno težište na suštinu partije kao konkretni princip posredovanja između čovjeka i historije. Jer samo ukoliko u partiji sabrana zajednička volja sačinjava aktivan i svjestan faktor historijskog razvitka, faktor koji se suglasno tome, nalazi u stalnom, živom uzajamnom djelovanju s društvenim prevratničkim procesom, čime pojedini članovi partije također dopijevaju u živ uzajamni odnos s ovim procesom i njegovim nosiocem, revolucionarnom klasom, onda zahtjevi koji se odavde stavljaju pojedincima mogu izgubiti svoj formalno-etički karakter. Stoga je Lenjin²³) baveći se pitanjem u čemu se sastoji revolucionarna disciplina komunističke partije, istakao pored privrženosti članova, odnos partije prema masi i tačnost političkog rukovođenja masom.

Ova tri momenta, međutim, ne treba odvajati jedan od drugog. Formalno-etičko shvaćanje sektaštva nasjeda baš tome što ne može shvatiti jedinstvo ovih momenata, živ uzajamni utjecaj partijske organizacije i neorganizirane mase. Svaka sekta, makar koliko se ona još držala odbojno prema buržoaskom društvu, ma koliko — subjektivno — može biti uvjerena da stoji još sasvim daleko od provalije koja je odvaja od ovog društva, otkriva upravo u toj tački da, po suštini svog historijskog shvaćanja, ipak stoji još na buržoaskom tlu; da je, prema tome, struktura njene sopstvene svijesti srodnija buržoaskoj. Ova srodnost može, u krajnjoj liniji biti svedena na jedno slično shvaćanje dvojnosti bivstva i svijesti; na nesposobnost da svoje jedinstvo pojmi kao dijalektički proces,

²³) Der »Radikalismus, die Kinderkrankheit des Kommunismus«, 6—7 — (Upor. »Dječja bolest levičarstva u komunizmu«, Lenjin, Izabrana dela, izdanje »Kultura« Beograd 1950., str. 261—262 — Napomena prvodioca).

kao proces historije. S tog stanovišta, svejedno je da li je ovo objektivno postalo, dijalektičko jedinstvo u svom pogrešnom sektaškom odrazu shvaćeno kao kruto bivstvo ili kao, isto tako, kruto nebivstvo; da li je masama bezuslovno dosuđeno — mitološki — tačno razumijevanje revolucionarnog djelovanja, ili se zastupa shvaćanje da »svjesna« manjina djeluje za »nesvjesnu« masu. Oba ekstremna slučaja (koji su ovdje navedeni samo kao primjeri, budući da bi jedno samo nagoviješteno bavljenje tipologijom sekti daleko prevazilazilo ove okvire) liče jedan na drugog i na buržoasku svijest zato što se u njima stvarni historijski proces o razvitku svijesti »mase« promatra odvojeno. Ako sekta djeluje za »nesvjesnu« masu, na njenom mjestu i u njeno ime, ona može historijski nužno i stoga dijalektičko, organizaciono odvajanje partije od mase ukrotiti do permanentnosti. Ako, naprotiv, pokuša da bez rezerve uđe u spontani, instinktivni pokret mase, ona mora prosto poistovetiti klasnu svijest proletarijata s trenutnim mislima, osjećanjima itd. mase i mora izgubiti svako mjerilo za objektivno prosuđivanje tačnog djelovanja. Ona dopijeva u buržoasku dilemu voluntarizma i fatalizma, tj. postavlja se na stanovište sa koga postaje nemoguće prosuditi ni objektivne, niti subjektivne etape historijskog razvitka. Sekta je prinuđena ili da bezmjerno precjenjuje ili da isto tako bezmjerno potcjenjuje organizaciju. Ona se mora izolirati baviti pitanjem organizacije, odvojeno od općih, praktično-historijskih, strategijsko-taktičkih pitanja.

Jer mjerilo i putokaz tačnog odnosa partije i klase može se pronaći samo u klasnoj svijesti proletarijata. S jedne strane, objektivno jedinstvene klasne svijesti, realno obrazuju osnove dijalektičke povezanosti u organizacionom odvajanju klase i partije. S druge strane, nejedinstveno postojanje, različiti stepen jasnoće i dubine ove klasne svijesti proletarijata, uslovljavaju nužnost organizacionog razdvajanja partije od klase. Buharin²⁴) stoga tačno ističe da bi u jednoj iznutra jedinstvenoj klasi partijska tvorevina bila nešto suvišno. Pitanje je samo: da li organizacionoj samostalnosti partije, izdvajanju ovog dijela iz cjeline klase odgovaraju objektivne razlike slojevitosti u samoj klasi? Ili: je li partija odvojena od klase samo uslijed svog svjesnog razvitka, uslijed svoje uslovljenosti preko svojih članova i svog povratnog utjecaja na svjesni razvitak članova? Bilo bi, naravno, pogrešno ako bi se potpuno predvidjele objektivno-ekonomske slojevitosti unutar proletarijata. Međutim, ne smije se zaboraviti da ove slojevitosti nikako ne počivaju samo na sličnim objektivnim diferencijama kao što su one koje objektivno-ekonomski određuju odvajanje same klase. Staviše, one vrlo često mogu važiti kao podvrste ovih principa odvajanja. Kada, na primjer, Buharin ističe da je »seljak koji tek što je stupio u jednu fabriku nešto sasvim drugo od radnika koji od malih nogu radi u fabrici« to je svakako razlika »bivstva« ali se nalazi na potpuno drugom tlu nego što je druga razlika — koju Buharin također navodi — između radnika modernog velikog pogona i radnika male radionice. Jer u drugom slučaju riječ je o objektivno različitom položaju u procesu produkcije, dok je u prvom slučaju samo promijenjen individualni položaj, (makar on bio i tako tipičan) u produkcionom procesu. U ovom slučaju riječ je, dakle, o tome koliko je individuum (ili sloj) sposoban da se brzo

²⁴) Klasse, Partei, Führer. Die Internationale, Berlin 1922. IV, 22.

svjesno prilagodi svom novom položaju u procesu produkcije; koliko dugo psihološki zaostaci njegovog starog, napuštenog klasnog položaja djeluju kao kočnica u izgradnji njegove klasne svijesti? U drugom slučaju pokreće se, pak, pitanje da li su klasni interesi, koji objektivno-ekonomski nastaju iz tako različitih situacija unutar proletarijata, dovoljno veliki da stvore diferenciju unutar objektivnih klasnih interesa cijele klase. Ovdje se, dakle, radi o tome da li se samo objektivna, uračunata²⁵⁾ klasna svijest mora zamisliti diferenciranom, slojevitom, samo zato i otuda, kakve — eventualno tipične — životne sudbine utječu kao kočnica samosprovođenja ove objektivne klasne svijesti.

Jasno je da je, teorijski, samo drugi slučaj doista značajan. Jer oportunistički, od Bernsteina, proizlazi uvijek iz toga što se, s jedne strane, objektivno-ekonomske slojevitosti unutar proletarijata predstavljaju tako dubokim, a s druge strane, što se tako jako naglašava sličnost u »životnom položaju« između pojedinih proleterskih, poluproleterskih, sitnoburžoaskih itd. slojeva, što se u *ovoj »diferencijaciji« gubi jedinstvo i samostalnost klase.* (Program SPD iz Gerlica je krajnji, već jasan, organizaciono nastali izraz ove tendencije). Boliševici će, tako reći, biti posljednji koji će previdjeti opstojnost takve diferencijacije. Pitanje je samo: koja vrsta bivstva, koja funkcija u totalitetu društveno-historijskih procesa pripada tim diferencijacijama? Koliko spoznaja ovih diferencijacija vodi (pretežno) taktičkom, a koliko (pretežno) organizacionom postavljanju pitanja i mjera? Ovo postavljanje pitanja, na prvi pogled, kao da vodi prostom pojmovnom cjepidlačenju. Mora se, ipak primijetiti da organizaciona povezanost — u smislu komunističke partije — pretpostavlja upravo jedinstvo svijesti, dakle, jedinstvo društvenog bivstva na kome ona počiva, dok je potpuno moguće, čak može postati nužno, zajedničko istupanje, ako historijske okolnosti u različitim klasama, čije je društveno bivstvo različito, izazovu pokrete koji, premda određeni raznovrsnim uzrocima, ipak povremeno teku sa stanovišta revolucije. Ali ako je objektivno društveno bivstvo doista različito, onda ovi jednaki pravci ne mogu biti »nužni«. U istom smislu kao u slučaju istih klasnih osnova. To samo znači da je jednak pravac u prvom slučaju nešto što je društveno nužno i čije stupanje u empiriju, istina, može biti zaustavljeno različitim okolnostima, ali se mora trajno provesti, dok je u drugom slučaju stvorena samo jedna kombinacija različitih historijskih okolnosti ovog konvergiranja pravaca pokreta. Treba da se faktički iskoriste pođesne okolnosti koje inače mogu biti nepovratno izgubljene. Svakako nije nipošto slučajna mogućnost takvog zajedničkog istupanja proletarijata i poluproleterskih itd. slojeva. Međutim, nužni temelj nalazi se u klasnom položaju *samog* proletarijata: pošto se proletarijat može osloboditi samo uništenjem klasnog društva, *prinuden* je da svoju oslobodilačku borbu vodi i za sve potčinjene i izrabljivane slojeve. Međutim, sa stanovišta ovih slojeva s nejasnom klasnom svijesću više je ili manje »slučajno« da li će oni u pojedinim borbama stajati na strani proletarijata ili u taboru njegovih protivnika. To zavisi — kako je ranije pokazano — veoma mnogo od tačne taktike revolucionarne partije proletarijata. Tamo, gdje je društveno bivstvo djelujućih klasa različito, gdje je njihovo vezivanje posredovano samo svjetsko-hi-

²⁵⁾ O ovom pojmu upor. ogled »Klassenbewusstsein«.

storijskom misijom proletarijata, to *taktičko* zajedničko istupanje — načelno uvijek povremeno, mada u praksi često trajno — može postojati samo pri strogoj organizacionoj odvojenosti u interesu revolucionarnog razvitka. Jer nastanak saznanja u poluproleterskim itd. slojevima da njihovo oslobođenje zavisi od pobjede proletarijata tako je dugotrajan proces, proces koji je potčinjen tako velikim kolebanjima u ovim slojevima, da jedno više nego taktičko zajedničko istupanje ugrožava sudbinu revolucije. Sada postaje razumljivo zašto je naše pitanje moralo biti tako oštro postavljeno: da li slojevitostima unutar samog proletarijata pripada slično (mada slabije) stepenovanje objektivnog društvenog bivstva, klasnog položaja i, prema tome, objektivne uračunate klasne svijesti? Ili, pak, da li ove slojevitosti nastaju samo prema tome s kojom lakoćom ili s kojom teškoćom se ova istinita svijest klase provodi u pojedinim slojevima, grupama i individuumima proletarijata. Da li, dakle, — besumnje postojeća — objektivna stepenovanja u životnom položaju proletarijata određuju samo *perspektivu*, iz koje se promatraju — bez sumnje kao različito iskrslji — trenutni interesi, ali da se *sami* interesi objektivno poklapaju — mada ih trenutno ne može shvatiti svaki radnik — i to ne samo svjetsko-historijski, već aktuelno i neposredno? Ili, pak, da li se — uslijed objektivne razlike u društvenom bivstvu — sami ovi interesi mogu razilaziti?

Pitanje je tako postavljeno da odgovor više ne može biti sumnjiv. Riječi »Komunističkog manifesta« koje su gotovo doslovno bile prenesene u tezama o »ulozi komunističke partije u proleterskoj revoluciji« II kongresa, da »komunistička partija nema interesa koji su različiti od interesa cijele radničke klase, da se ona od cijele klase razlikuje time što ima pregled cjelokupnog historijskog puta radničke klase u njegovoj cjelovitosti i da na svim okukama ovog puta ne brani interese pojedinih grupa ili pojedinih zanimanja, već interese radničke klase u njenoj cjelini«, — samo su onda razumljive i suvisle, ako je potvrđeno jedinstvo objektivno-ekonomskog bivstva proletarijata. Ali u tom slučaju, one slojevitosti u proletarijatu koje su, do nastanka komunističke partije, vodile različitim radničkim partijama, nisu objektivno-ekonomske slojevitosti proletarijata, već stepenovanja u razvojnom toku njegove klasne svijesti. Malo je pojedinih radnički slojeva koji bi svojom ekonomskom opstojnošću bili neposredno predodređeni da postanu komunisti, kao što je malo pojedinih radnika rođenih kao komunisti. Svaki u kapitalističkom društvu rođen i pod njegovim utjecajem izrastao radnik, treba s više ili manje teškim iskušenjima, da prevali put da bi u sebi mogao postići tačnu svijest o svom klasnom položaju.

Borba komunističke partije ne udaljava se od klasne svijesti proletarijata. Njena organizaciona odvojenost od klase u ovom slučaju ne znači kao da bi partija htjela da se bori *umjesto* same klase za interese klase (kao što su to, možda, činili blankisti). Ako ona i to čini (što se u toku revolucije može katkada dogoditi) onda se to ne dešava u prvom redu zato što želi izvojevati objektivne ciljeve spomenute borbe (koji se trajno mogu postići ili potvrditi jedino od same klase), već samo da ubrza ili da požuri razvojni proces klasne svijesti. Jer proces revolucije — u historijskim razmjerima — ima isto značenje s razvojnim procesom kla-

sne svijesti. Organizaciona razdvojenost komunističke partije od širokih masa same klase počiva na različitoj svjesnoj raščlanjenosti klase ali istovremeno opstoji i zato da se ubrza izjednačavanje ove slojevitosti, na najvišem mogućem nivou. Organizaciona samostalnost komunističke partije nužna je, jer time proletarijat može neposredno sagledati svoju sopstvenu klasnu svijest kao historijski oblik; jer time u svakom događaju svakodnevnog života postaje jasno i svakom radniku razumljivo ono stanovište koje zahtijeva interes cijele radničke klase, jer cijela klasa postaje svjesna svog postojanja kao klase. Dok organizaciona forma sekti vještački izdvaja »tačnu« klasnu svijest (ukoliko ova svijest u takvom apstraktnom izoliranju uopće može napredovati) od života i razvitka klase, organizaciona forma oportunistička znači izjednačavanje ove slojevitosti svijesti s najnižim nivoom ili, u najboljem slučaju, s nivoom prosjeka. Samo se po sebi razumije što je svakidašnje stvarno djelovanje klase određeno razmjerima ovog prosjeka. Međutim, budući da se ovaj prosjek ne može odrediti kao nešto statičko-statističko, nego samo kao posljedica revolucionarnog procesa, onda se također samo po sebi razumije da će organizaciono samooslanjanje na zatečeni prosjek kočiti njen razvitak, štaviše, da će se sniziti njen nivo. Nasuprot tome jasno izgrađivanje najveće mogućnosti koja je *objektivna* data u određenom trenutku, dakle, organizaciona samostalnost svjesne prethodnice, samo je sredstvo da se na najbrži način izglati zategnutost između ove objektivne mogućnosti i stvarnog stanja svijesti prosjeka u jednoj revoluciji.

Organizaciona samostalnost besmislena je i vodi unazad sekti ako istovremeno ne znači neprekidno *taktičko* osvrtnje na stanje svijesti širokih, zaostalih masa. Ovdje postaje očevidna funkcija tačne teorije za organizacioni problem komunističke partije. Ona treba da reprezentira najvišu, objektivnu mogućnost proleterskog djelovanja. U tom pogledu je, međutim, neophodan preduslov tačno teorijsko razumijevanje. Jedna oportunistička organizacija, budući da je više ili manje labav zbroj heterogenih sastavnih dijelova za proste uzgredne djelatnosti; budući da su njene djelatnosti prije potiskivane nesvjesnim pokretima masa koji se više ne mogu kočiti, nego što bi tim pokretima partija doista rukovođila; budući da je čvrstina partije u suštini na mehaniziranoj podjeli rada fiksirana hijerarhija vođa i funkcionera, — ova partija pokazuje konsekvence pogrešne teorije prema nezatnoj osjetljivosti, za razliku od jedne komunističke organizacije. (Drugo je pitanje što neprekidno pogrešna primjena pogrešne teorije mora dovesti do partijskog rascjepa). Upravo eminentno praktični karakter komunističke organizacije, njena suština kao borbene partije, pretpostavlja, s jedne strane, tačnu teoriju budući da bi ona, inače, uslijed pogrešne teorije morala uskoro da pretrpi poraz. S druge strane, ova forma organizacije producira i reproducira tačno teorijsko razumijevanje ukoliko svjesno i organizirano povećava osjetljivost forme organizacije za posljedice nekog teorijskog stava. Djelatna sposobnost i sposobnost samokritike, samokorekture i daljnjeg teorijskog razvijanja, stoje dakle, u neraskidivom međusobnom utjecaju. Pa i teorijski komunistička partija ne djeluje umjesto proletarijata. Ukoliko je njena klasna svijest u vezi s mišljenjem i djelovanjem cijele klase nešto procesno i tekuće, onda se to mora odraziti i u organizacionom obliku ove klasne svijesti, u komunističkoj par-

tiji. Samo s tom razlikom što se ovdje objektivirao viši stepen svijesti: prema više ili manje haotičnom gore i dolje u razvitku ove svijesti same klase, prema raznolikosti u kojoj se izliv zrelosti klasne svijesti očituje preko svakog očekivanja. Nasuprot polule-targijskim stanjima nepokretnosti i svakojakog trpljenja, ovdje stoji svjesno naglašavanje odnosa »krajnjeg cilja« sa suvremenim, aktuelnim i nužnim djelovanjem²⁶). Procesnost, dijalektičnost klasne svijesti postaje, dakle, u teoriji partije svjesno primjenjivom dijalektikom.

Ovo neprekidno dijalektičko uzajamno djelovanje između teorije, partije i klase, ova usmjerenost teorije na neposredne potrebe klase, nikako ne znači utapanje partije u masi proletarijata. Debate o jedinstvenom frontu pokazale su kod gotovo svih protivnika ove taktike nedostatak dijalektičkog shvaćanja, nedostatak razumijevanja za stvarnu funkciju partije u procesu razvitka klasne svijesti proletarijata. Ja nikako ne govorim o onim nesporazumima koji su zamišljali jedinstveni front kao neposredno organizaciono ponovno ujedinjenje proletarijata. Ali strah da bi partija putem jednog tako velikog približavanja — prividno — »reformističkim« dnevnim parolama, putem povremenog taktičkog zajedničkog istupanja s oportunistima, izgubila svoj komunistički karakter, pokazuje da se u širokim krugovima komunista još nije dovoljno učvrstilo povjerenje u tačnu teoriju, u samospoznaju proletarijata kao spoznaju njegovog objektivnog položaja na određenom stepenu historijskog razvitka, u nalaženju »krajnjeg cilja« u svakoj revolucionarno tačno shvaćenoj dnevnoj paroli; da oni još često — na sektaški način — rade za proletarijat umjesto što bi morali misliti da putem njegovog djelovanja ubrzaju realni proces razvitka proleterske klasne svijesti. Jer ovo srastanje taktike komunističke partije s onim momentima života klase u kojima izgleda upravo da tačna klasna svijest — premda možda u pogrešnoj formi — stremi naviše, nikako ne znači da bi partija sada htjela da bezuslovno ispunjava naprosto trenutnu volju mase. Naprotiv. Baš zato što teži da postigne najvišu tačku objektivno-revolucionarno mogućeg — a trenutna volja mase često je zato najvažniji dio, najvažniji simptom — partija je ponekad prinuđena da zauzme stav protiv masa; da im pokaže tačan put negacijom njihove trenutne volje. Ona je prinuđena da računa s tim da će ono što je tačno u njenom stanovištu tek post festum, nakon gorkih iskušenja, biti pojmljivo masama.

Međutim, niti ova niti ona mogućnost zajedničkog rada s masama ne smiju biti uopćene do opće taktičke šeme. Razvitak proleterske klasne svijesti (dakle: razvitak proleterske revolucije) i svijesti komunističke partije jesu, naime, — promatrane svjetsko-historijski — jedan te isti proces. One se, dakle, na prislan način uzajamno uslovljavaju u praksi svakidašnjice. *Međutim, njihov konkretan rast ne pojavljuje se kao jedan te isti proces. On, štaviše, nijednom ne pokazuje paralelnost koja se može provesti.* Jer način na koji se odigrava ovaj proces, u kojoj formi se pripremaju izvjesne objektivno-ekonomske promjene u svijesti proletarijata i, prije svega, kako se unutar ovog razvitka uobličava uzajamni utjecaj partije i klase, ne može se svesti na šematične »zakovitosti«.

²⁶) O odnosu krajnjeg cilja i trenutnog djelovanja upor. ogled »Was ist orthodoxer Maxismus?« (riječ je o ogledu iz »Istorije i klasne svijesti«, prim. prev.)

Izrastanje partije, njena vanjska kao i unutrašnja konsolidacija, ne odigravaju se naravno u zrakopraznom prostoru sektaške izolacije, već usred historijske stvarnosti, u neprekidnom, dijalektički uzajamnom utjecaju s objektivno privrednom krizom i u masama koje se revolucioniraju kroz tu krizu. Može se desiti da tok razvitka — kao npr. u Rusiji između dvije revolucije — pruži partiji mogućnost da se prije odlučujućih borbi pripremi za potpuno unutrašnje razjašnjavanje. Ali može, također, kao u nekim zemljama srednje i zapadne Evrope, postojati slučaj, da kriza tako široko i tako brzo revolucionira široke mase da one djelimično i organizaciono postaju komunisti prije nego što su osvojene unutrašnje svjesne pretpostavke ove organizacije. Tako nastaju komunističke masovne partije koje tek u toku borbe moraju postati zbilja komunističkim partijama itd. Ukoliko se ova tipologija partijske tvorine može šire granati, utoliko više bi, u izvjesnim slučajevima, mogao nastati privid kao da komunistička partija organski-»zakonomjerno« izrasta iz privredne krize. *Ipak odlučujući korak, svjesno unutar-organizaciono okupljanje revolucionarne prethodnice, dakle, stvarni nastanak stvarne komunističke partije, ostaje svjesno i slobodno djelo ove same svjesne prethodnice.* S ovim činjeničnim stanjem ništa se ne mijenja (ako uzmemo samo dva ekstremna slučaja) da li se jedna mala, iznutra čvrsta partija u uzajamnom djelovanju sa širokim slojevima proletarijata razvija u veliku masovnu partiju, ili, pak, da li iz spontano nastale masovne partije — poslije velikih unutrašnjih kriza — postaje komunistička masovna partija. Jer teorijska suština svih ovih događaja ostaje ipak ista: prevladavanje ideološke krize, osvajanje tačne, proleter-ske klasne svijesti.

S toga stanovišta isto tako je za razvoj revolucije opasno ako se precijeni i pretpostavi neizbježni tok ovog procesa i ako se misli da će bilo kakva taktika izazvati niz akcija, a da se ne govori o toku same revolucije. Kao da će ona samu sebe nadmašiti prisilnim povišenjem koje bi vodilo najudaljenijim ciljevima; kao da bi se zavisilo od toga šta bi najbolja akcija, najviše i najbolje organizirana partija mogla više postići, umjesto da partija vodi proletarijat na tačan način u borbu prema jednom cilju kome i on sam teži — premda ne sasvim svjesno. Bilo bi, svakako, također pogrešno ako bi se pojam proletarijata i ovdje uzeo prosto statičko-statistički; »pojam mase mijenja se baš u toku borbe«, kaže Lenjin. Komunistička partija je — u interesu revolucije — *samostalan oblik* proleter-ske klasne svijesti. On važi u ovom dvostrukom, dijalektičkom odnosu: istovremeno kao *oblik* ove svijesti i kao *oblik ove svijesti*. Dakle, treba ga teorijski tačno pojmiti istovremeno u njegovoj samostalnosti i u njegovoj združenosti.

5.

Ovo tačno, mada uvijek promjenljivo, okolnostima prilagođeno odvajanje taktičkog od organizacionog i zajedničkog istupanja u odnosu partije i klase dobija, kao unutrašnji problem partije, formu jedinstva taktičkih i organizacionih pitanja. Za ovaj unutrašnji život partije stoje nam, svakako u još znatnijoj mjeri nego kod ranije pominjanih pitanja, na raspolaganju gotovo jedino iskustva ruske partije kao stvarni i svjesni koraci na putu ostvarenja ko-

munističke organizacije. Kao što su vanruske partije u doba svojih »dječjih bolesti« često pokazivale težnju sektaškom shvaćanju, one kasnije često teže da, pored propagandističkog i organizacionog utjecaja partije na mase, pored svog života okrenutog »prema van« napuste i svoj »unutrašnji« život. I ovo je, tako reći, jedna »dječja bolest« koja je dijelom određena brzim nastankom velikih masovnih partija, gotovo neprekidnim smjenjivanjem važnih odluka i djelovanja, kao i nužnošću da partije žive okrenute »prema van«. Ali da bi se shvatila kauzalna posljedica koja je dovela do jedne pogreške, nipošto ne znači i pomiriti se s tom pogreškom. Utoliko manje pošto upravo tačan način djelovanja »prema van«, očigledno pokazuje koliko je besmisleno kada se u unutrašnjem životu partije pravi razlika između taktike i organizacije; koliko ovo njeuno unutrašnje jedinstvo snažno utječe na intimno spajanje života partije usmjerenog »unutra« s njenim životom usmjerenim »van« (onda kada ovo odvajanje u empiriji izgleda često gotovo nesavladivo za svaku komunističku partiju, kao nasljeđe okoline iz koje je nastala). Na taj način, svako mora iz neposredne, svakidašnje prakse razabrati da organizaciona centralizacija partije (sa svim problemima discipline koji proističu iz te centralizacije i koji čine samo njenu drugu stranu) i sposobnost za taktičku inicijativu jesu pojmovi koji se uzajamno uslovljavaju. S jedne strane, mogućnost da će od partije provedena taktika djelovati u masama pretpostavlja i samodjelatnost unutar partije. I to ne samo u mehaničkom smislu discipline, što bi pojedini dijelovi partije čvrsto držali u svojim rukama centralu, što bi oni djelovali prema van kao stvarni članovi jedne zajedničke volje, već baš u tom smislu što bi partija postala takva jedinstvena tvorevina u kojoj svako drukčije postavljanje pravca borbe djeluje kao pregrupisanje svih snaga, a svaka promjena stava izaziva posljedice sve do pojedinog člana partije; u tome, dakle, što se vanredno povećava osjetljivost organizacije za promjene pravca, za jačanje borbene djelatnosti, za povlačenje itd. Sada se, po svoj prilici, više neće morati da raspravlja kako to ne znači nikakvu »mrtvu pokornost«. Otuda je jasno što baš ova osjetljivost organizacije naglo otkriva pogrešku u pojedinim parolama itd. upravo u njihovoj praktičnoj primjeni, da baš ona najviše ubrzava mogućnost zdrave samokritike koja povećava akcionu sposobnost.²⁷⁾ S druge strane, razumljivo je samo po sebi da čvrsta organizirana povezanost partije ne daje partiji samo objektivnu sposobnost za akciju već istovremeno stvara i unutrašnju atmosferu u partiji koja omogućuje djelotvorno posezanje u događaje, iskorišćavanje šansi koje joj se pružaju. Na taj način, jedna zbilja provedena centralizacija svih snaga partije, upravo uslijed svoje unutrašnje dinamike unapređuje partiju u pravcu aktivnosti i inicijative. Nasuprot tome osjećaj nedovoljne organizacione čvrstine mora nužno djelovati kao nešto što koči i sputava taktičke odluke pa i na osnovni stav partije (mislimo, naime, na KP Nemačke) u doba Kapp-puča).

»Za jednu komunističku partiju«, kažu organizacione teze III kongresa, »ne postoji vrijeme u kome partijska organizacija ne bi

²⁷⁾ »Na politiku partije se — s određenim izmjenama — može primijeniti ono što se odnosi i na pojedina lica. Nije pametan onaj koji ne čini pogreške — takvi ljudi ne postoje i ne mogu postojati. Pametan je onaj koji ne čini osobite, bitne greške i koji zna da ih brzo i lako ispravlja. Lenjin: »Der Radikalismus etc.«, 17. (Upor. »Dječja bolest...«, str. 274. Napomena prevodioca).

mogla biti politički aktivna.« Ova taktička i organizaciona permanentnost podrazumijeva ne samo revolucionarnu borbenu širinu već i samu revolucionarnu aktivnost i može se tačno shvatiti samo ako postoji razumijevanje za jedinstvo taktike i organizacije. Jer ako je odvojena taktika od organizacije, ako se u objema ne izražava isti razvojni proces proleterske klasne svijesti, onda je neizbježno da pojam taktike dopadne dilemi oportunitizma i pučizma; da »akcija« znači ili izolirano djelo »svjesne manjine« za osvajanje vlasti, ili nešto što je prilagođeno dnevnim željama masa, nešto »reformističko«, dok organizaciji pripada prosta tehnička uloga »pripremanja« akcije. (Na ovom stepenu stoje shvaćanja Serrati-ja i njegovih pristalica, kao i Paula Levija). Međutim, permanentnost revolucionarnog položaja nikako ne znači da bi osvajanje vlasti od strane proletarijata bilo moguće u svakom trenutku. Permanentnost znači samo toliko da je uslijed cjelokupnog objektivnog položaja ekonomije, svakoj promjeni ovog položaja i svakom pokretu koji ona izaziva u masama svojstvena revolucionarna tendencija koja u proletarijatu može izazvati daljnji razvitak njegove klasne svijesti. U toj povezanosti faktor prvog reda je, međutim, daljnji unutrašnji razvitak samostalnog oblika ove klasne svijesti, razvitak komunističke partije. Revolucionarnost položaja ispoljava se u prvom redu i najjasnije u stalnom opadanju stabilnosti društvenih formi koje je prouzrokovano stalnim opadanjem stabilnosti ravnoteže društvenih snaga i moći na čijem složnom radu počiva građansko društvo. Osamostaljenje koje, dakle, za proletarijat može imati smisla samo uobličavanjem proleterske klasne svijesti, kada se doista u svakom trenutku *revolucionarni smisao upravo tog trenutka ovaploti za proletarijat*. Tačnost revolucionarnog marksizma je, prema tome, mnogo više u objektivno revolucionarnom položaju nego u čisto »općoj« tačnosti jedne teorije. Zbog toga što je ta teorija postala potpuno aktuelnom, potpuno praktičnom, ona mora postati putokaz svakog pojedinačnog koraka svakidašnjice. Pa ipak ovo je moguće samo ako je teorija potpuno odbacila svoj čisto teorijski karakter, ako je postala čisto dijalektičkom, tj. ako je praktično ukinula svaku suprotnost općeg i posebnog zakona i pod njega »sussumiranog« pojedinog slučaja, dakle, zakona i njegove primjene, a time, istovremeno, i svaku suprotnost teorije i prakse. Dok taktika i organizacija oportunističke »realpolitike«, koja počiva na napuštanju dijalektičke metode, zadovoljava zahtjeve time što napušta čvrstinu teorijske temeljitosti, ali, s druge strane, upravo u svojoj svakidašnjoj praksi zapada u krutu šematiku svojih postvarenih organizacionih formi i svoje taktičke rutine, — komunistička partija mora u sebi oživotvoriti i potvrditi upravo dijalektičku zategnutost utvrđenog »krajnjeg cilja« i najpotpunije sraslosti s konkretnim nalogom časa. Za svakog pojedinačno ovo bi pretpostavljalo »genijalnost« s kojom nikada ne može računati jedna revolucionarna realpolitika. Ona, međutim, na to nije ni prinuđena, jer upravo svjesna izgradnja komunističkog organizacionog principa je put da se odgojni proces usmjeri u tom pravcu, u pravcu praktične dijalektike u revolucionarnoj prethodnici. Jer ovo jedinstvo taktike i organizacije, nužnost da svaka primjena teorije, svaki taktički korak odmah postane organizaciono upotrebljiv, svjesno je primijenjen kolektivni princip protiv dogmatskog ukrućivanja, kome je svaka teorija — koju upotrebljavaju ljudi s postvarenom svijesću izrasli

u kapitalizmu — neizbježno izložena. Ova opasnost je utoliko veća što ona ista kapitalistička sredina koja proizvodi ovo šematiziranje svijesti poprima u svom suvremenom stanju krize sve novije forme i što postaje sve nedostižnijom za šematsko shvaćanje. Dakle, ono što je danas tačno, sutra može biti pogrešno. Ono što je do određene intenzivnosti spasonosno nešto prije ili poslije toga može postati sudbonosno. »Ali treba samo«, kaže Lenjin²⁸⁾ o izvjesnim formama komunističkog dogmatizma, »da se učini jedan korak dalje — očigledno u istom pravcu — pa da se istina pretvori u pogrešku.«

Jer borba protiv utjecaja postvarene svijesti je i sama jedan proces koji iziskuje dugotrajnu i upornu borbu, u kojoj se ne smijemo ograničiti niti na određenu formu takvog utjecaja, niti na sadržaje određenih pojava. Međutim, vladavina postvarene svijesti nad ljudima koji danas žive djeluju upravo u tom pravcu. Ako je postvarenje prevladano na jednoj tački, onda trenutno nastaje opasnost da se stanje svijesti ovog prevladavanja ukrućuje u jednoj novoj — također postvarenoj — formi. Ako, možda, za radnike koji žive u kapitalizmu valja prevladati zabludu da privredne ili pravne forme buržoaskog društva čine »vječnu«, »prirodnu« sredinu ljudi, ako, dakle, valja prekinuti s pretjeranim uvažavanjem koje osjećaju pred svojom društvenom sredinom na koju su navikli, onda poslije preuzimanja vlasti, poslije obaranja buržoazije u otvorenoj klasnoj borbi nastala »komunistička nadevenost«, kako je Lenjin nazvao, može također postati opasna kao što je ranije bila menševička snishodljivost pred buržoazijom. Upravo zato što tačno shvaćen historijski materijalizam komunista — u oštroj suprotnosti prema oportunističkim teorijama — polazi od toga da društveni razvitak neprestano, naime, u kvalitativnom smislu, producira *nešto novo*, svaka komunistička organizacija mora biti tako postavljena da svoju vlastitu osjetljivost što je moguće više *izoštrava* u odnosu na svaku novu pojavnu formu, da *izgrađuje* svoju sposobnost da uči iz svih momenata razvitka.²⁹⁾ Ona mora spriječiti da oružje kojim je jučer izvojevala pobjedu, danas, uslijed njene ukrućenosti, postane kočnicom daljnje borbe, »Mi se moramo učiti od trgovačkih pomoćnika«, kaže Lenjin u svom upravo navedenom govoru o zadacima komunista u novoj ekonomskoj politici.

Gipkost, sposobnost za mijenjanje i prilagođavanje taktike i strogo obuhvatna organizacija jesu, dakle, samo dvije strane jedne te iste stvari. Međutim, ovaj najdublji smisao komunističke organizacione forme — i u samim komunističkim krugovima — vrlo rijetko se shvaća u njegovom punom domašaju, premda od tačne primjene ove forme zavisi ne samo mogućnost tačnog djelovanja nego i unutrašnja sposobnost razvitka komunističke partije. Lenjin uporno i više puta odbacuje svaki utopizam u vezi s ljudskim

²⁸⁾ Ibid., 80.

²⁹⁾ Debate o akumulaciji već se kreću oko ove tačke, a još oštrije rasprave o ratu i imperijalizmu. Upor. Zinovjev protiv Kautskog: *Gegen den Strom*, 321. Posebno oštro u Lenjinovom govoru na II kongresu RKP o državnom kapitalizmu: »Državni kapitalizam u formi u kojoj ga mi imamo nije analiziran u teoriji i literaturi prosto zato, što sve uobičajene, s ovim riječima povezane predstave odgovaraju buržoaskoj vladi i kapitalističkom društvenom poretku. Ali mi imamo jedan poredak koji je napustio kolosijek kapitalizma a još nije došao ni na kakav novi kolosijek, jer ovom državom ne upravlja buržoazija, već proletarijat. A od nas, od komunističke partije i radničke klase zavisi kakve će prirode biti ovaj državni kapitalizam.

materijalom od koga se pravi revolucija i s kojim mora biti dovedena do pobjede: taj materijal nužno se sastoji od ljudi koji su odgajani i iskvareni u kapitalističkom društvu. Ali odbacivanje utopističkih nada i iluzija ne znači nikako da bi s priznavanjem ovog činjeničnog stanja morali fatalistički stajati skrštenih ruku. Pošto bi svako očekivanje unutrašnjeg preobražaja ljudi, sve dok kapitalizam postoji, bila utopistička iluzija, moraju se tražiti i naći *organizacione mjere i garancije* koje su podnesene da se suprotstave kobnim posljedicama ovog stanja stvari, da se odmah korigira neizbježno javljanje i da se iskorijene izopačenosti koje odatle nastaju. Teorijski dogmatizam samo je specijalni slučaj onih pojava ukrućivanja kojima su neprekidno izloženi svaki čovjek i svaka organizacija u kapitalističkoj sredini. Kapitalističko postvaranje³⁰⁾ svijesti dovršava istovremeno jedno nadindividualiziranje i jedno mehaničko postvarivanje ljudi. Podjela rada koja ne počiva na ljudskim svojstvima omogućava da se, s jedne strane, ljudi šematski ukrućuju u svojoj djelatnosti; ona od njih čini automate svog posla, proste rutinere. S druge strane, međutim, ovakva podjela rada istovremeno povećava njihovu individualnu svijest, koja uslijed nemogućnosti da u samoj djelatnosti pronađe zadovoljenje i samoživljavanje ličnosti, postaje prazna i apstraktna i pretvara se u brutalan, gramziv ili častoljubiv egoizam. Ove tendencije moraju da djeluju dalje i u komunističkoj partiji koja nikada nije zahtijevala da se ljudi koji joj pripadaju čudom iznutra preobrazu. Utoliko više što nužnosti cjelishodnog djelovanja prinuđavaju svaku komunističku partiju također na jednu opsežnu, stvarnu podjelu rada koja nužno u sebi skriva sve opasnosti ukrućivanja, birokratizma, korupcije itd.

Unutrašnji život partije stalno je vođenje borbe protiv ovog njenog kapitalističkog nasljeđa. Odlučujuće organizaciono sredstvo borbe može biti samo privlačenje članova partije, s *njihovom cjelokupnom ličnošću*, partijskoj djelatnosti. Samo ako funkcija u partiji nije služba, koja se, eventualno, vrši s punom predanošću i savjesnošću (ali ipak samo kao služba), već se aktivnost svih članova odnosi na sve moguće vrste partijskog rada; ako se još uz to ova djelatnost podesi prema stvarnim mogućnostima, članovi partije stupaju sa cjelokupnom svojom ličnošću u živ odnos prema totalitetu partijskog života i revolucije i prestaju biti prosti specijalisti koji su nužno potčinjeni opasnosti unutrašnjeg ukrućivanja.³¹⁾ I ovdje se iznova pokazuje neodvojivo jedinstvo taktike i organizacije. Svaka hijerarhija funkcija u partiji, koja je apsolutno neophodna u stanju borbe, mora počivati na podesnosti određenog tipa obdarenosti za objektivne zahtjeve određene faze borbe. Pređe li razvoj revolucije ovu fazu, to bi prosta promjena taktike, pa i sama promjena forme i organizacije (možda prelaz iz ilegalnosti u legalnost), bila potpuno nedovoljna za stvarno preuređenje sada tačnog djelovanja u nastalim uslovima. Istovremeno mora uslijediti preuređenje hijerarhije funkcija u partiji; izbor lica mora se

³⁰⁾ Upor. o tome ogled »Die Verdinglichung und das Bewusstsein des Proletariats« (ogled iz »Istorije i klasne svijesti«, prim. prev.).

³¹⁾ O tome se može pročitati vrlo interesantan isječak o partijskoj štampi u organizacionim tezama III kongresa. U tački 48. ovaj zahtjev potpuno je jasno izražen. Ali cijela organizaciona tehnika, na primjer, odnos parlamentarne frakcije prema CK, smjena legalnog i ilegalnog rada, izgrađena je na ovom principu.

tačno podesiti novom načinu borbe.³²) Ovo se, tako reći, ne može ostvariti niti bez »pogrešaka« niti bez krize. Komunistička partija bila bi fantastično-utopijsko usamljeno ostrvo u moru kapitalizma kada njen razvitak ne bi bio stalno izložen ovim opasnostima. Odlučujuća novost u njenoj organizaciji samo je to što se ona u svjesnoj, u sve svjesnijoj formi bori protiv ove unutrašnje opasnosti.

Ako svaki član partije ulazi tim putem u partijski život sa cijelom svojom ličnošću i sa cijelom svojom egzistencijom, onda je to onaj isti princip centralizacije i discipline koji treba da se stara za živo uzajamno djelovanje između volje članova i partijskog vodstva, za uvažavanje volje i želja članstva, za poticaj i kritiku vodstva od strane članova. Upravo zato što svaka odluka partije mora utjecati na djelovanje svih članova uopće, što iz svake parole treba da slijede djela članova u kojima oni stavljaju u igru cijelu svoju fizičku i moralnu egzistenciju, onda su ovi članovi ne samo u stanju da kritiziraju već su upravo time prinuđeni da odmah istupaju svojom kritikom; njihova iskustva, sumnje itd. treba odmah da dođu do izražaja. Ako bi se partija sastojala iz proste, od mase običnih članova izolirane hijerarhije funkcionera, prema čijem djelovanju običnim članovima i svakodnevno pripada samo uloga promatrača, ako bi djelatnost partije kao cjeline bila samo povremena, tada bi u članstvu nastala izvjesna, sa slijepim povjerenjem i apatijom pomiješana ravnodušnost prema svakidašnjoj djelatnosti partije. Kritika članstva u najboljem slučaju, mogla bi da bude samo post festum (na kongresima itd.), te bi rijetko vršila odlučujuć utjecaj na stvarni pravac djelovanja u budućnosti. Nasuprot tome djelotvorno učešće svih članova u svakodnevnom životu partije, nužnost da se cijelom svojom ličnošću uključe u svaku akciju partije, jedino je sredstvo koje, s jedne strane, prinuđava partijsko vodstvo da svoje odluke učini doista razumljivim za članove, da ih uvjeri u njihovu pravilnost, budući da ih članovi ne bi inače mogli tačno provesti (ukoliko je partija organiziranija, ukoliko su važne funkcije raspoređene na svakog člana — na primjer članovi jedne frakcije sindikata itd. — utoliko je jača ova nužnost.) S druge strane, ove diskusije moraju već prije akcije, ali i u toku djelovanja izazvati upravo onaj živi uzajamni utjecaj između volje cijele partije i volje centrale; one moraju modificirajuće i korigirajuće itd. utjecati na stvarni prelaz od odluke na djelo. (I ovdje je taj uzajamni utjecaj utoliko veći ukoliko su jače uobličene centralizacija i disciplina). Ukoliko su ove tendencije dublje prodrle, utoliko više iščezava ono iz strukture buržoaskih partija preuzeto, kruto i nepremostivo protivstavljanje vođa i mase; pri tom promjena hijerarhije funkcionera ovo pojačava. A — još privremeno — neizbježna post festum kritika sve se više preobraća u razmjenjivanje *konkretnih i općih*, taktičkih i organizacionih iskustava, koja su sada sve više usmjerena u budućnost. Sloboda je — kao što je klasična njemačka filozofija spoznala — nešto praktično, jedna djelatnost. I samo ukoliko komunistička partija postaje svjesna djelatnosti za svakog svoga člana, ona može doista prevladati promatračku ulogu buržoaskog čovjeka prema nužnosti neshvaćenog zbivanja i njegovu ideološku formu, formalnu slobodu

³²) Upor. o tome Lenjinov govor na Sveruskom kongresu metalaca, 6. III 1922, kao i na XI kongresu RKP o organizaciono-partijskim posljedicama nove ekonomske politike.

du buržoaske demokracije. Odvajanje prava i dužnosti moguće je samo ako postoji odvojenost aktivnih vođa od pasivne mase, ako postoji zastupničko djelovanje vođa za masu, dakle, ako postoji fatalističko-kontemplativno držanje mase. Istinska demokracija, međutim, ukidanje odvojenosti prava i dužnosti, nije formalna sloboda, već prisno povezana, solidarna *djelatnost* članova jedne zajedničke volje.

Mnogo klevetano i ogovarano pitanje »čišćenja« partije samo je negativna strana istog problema. I ovdje — kao i u svim pitanjima — morat će da se pređe put od utopije do stvarnosti. Tako, na primjer, zahtjev 21. uslova Drugog kongresa, da svaka legalna partija s vremena na vrijeme poduzme takva čišćenja, pokazao se utopističkim, nespojivim s razvojnom fazom nastajanja masovnih partija Zapada. (III kongres se i o ovim pitanjima izjasnio mnogo uzdržajnije.) Ali, uprkos tome, postavljanje zahtjeva nije bilo nikakva »greška«. Jer ono jasno i oštro obilježava *pravac* koji mora slijediti unutrašnji razvitak komunističke partije, premda će historijske okolnosti odrediti *formu* provođenja ovog principa. Baš zato što je organizaciono pitanje najdublje i najduhovnije pitanje revolucionarnog razvitka, bilo je bezuslovno nužno unošenje takvih problema u svijest revolucionarne prethodnice, čak i kada se momentano ne mogu praktično ostvariti. Razvitak ruske partije pokazuje, međutim, u velikoj formi praktično značenje ovog pitanja; i to kao što opet slijedi iz nerazdvojnog jedinstva taktike i organizacije, — značaj ne samo za unutrašnji život same partije već i za njen odnos prema širokim masama svih trudenika. U Rusiji je čišćenje partije uslijedilo nakon različitih etapa razvitka na vrlo različite načine. Prilikom posljednjeg koje je provedeno u jesen prošle godine, više puta je uvođen izvanredno interesantan i značajan princip korišćenja iskustava i rasuđivanja vanpartijskih radnika i seljaka, što su ove mase bile privučene radu na čišćenju partije. Ali nije riječ o tome što će partije slijepo prihvatiti svaki sud ovih masa, već ipak o tome što se postići i neslaganja masa stalno uzimaju u obzir prilikom isključivanja korumpiranih, birokratiziranih, od masa otuđenih i revolucionarno nepouzdatih elemenata.³³⁾

Tako se na najrazvijenijem stepenu komunističke partije ova najintimnija unutrašnja partijska stvar i pokazuje kao najintimniji unutrašnji odnos između partije i klase. Ona pokazuje koliko je oštro organizaciono odvajanje svjesne prethodnice od širokih masa samo jedan moment jedinstvenog, ali dijalektičkog razvojnog procesa cijele klase, razvitka njene svijesti. Međutim ona istovremeno pokazuje da ukoliko ovaj proces jasnije i energičnije posreduje nužnosti trenutka sa svojim historijskim značenjem, utoliko će jasnije i energičnije da ga koristi, razvija i procjenjuje svaki pojedini član partije, shvaćen u svojoj djelatnosti kao pojedinac. I kao što partija kao cjelina ukida postvarene podjele po nacijama, zanimanjima itd. podjele prema pojavnim formama života (privreda i politika), djelovanjem usmjerenim revolucionarnom jedinstvu i okupljanju da bi uspostavila istinsko jedinstvo proleterske klase, tako ona svojim pojedinim članovima, upravo putem

³³⁾ Uporedi Lenjinov članak: Pravda, 21. IX 1921. Da je ova organizaciona mjera istovremeno i jedna sjajna taktička mjera za podizanje autoriteta komunističke partije, za učvršćenje njenog odnosa prema radnim masama, jasno je i bez daljnjeg obrazlaganja.

svoje snažno obuhvatne organizacije i gvozdene discipline koja otuda slijedi, putem zahtjeva za uključivanje cjelokupne ličnosti, razdire postvarene koprene koje u građanskom društvu obavijaju svijest pojedinaca. To što je ovo dugotrajan proces, što tek stojimo na njegovom početku, ne smije i ne može da nas spriječi u tome da težimo da se princip koji se ovdje javlja, približavajuće »carstvo slobode« spozna u danas najvećoj mogućoj jasnoći kao zahtjev upućen klasno-svjesnom radniku. Baš zato što nastanak komunističke partije može biti samo svjesno učinjeno djelo klasno-svjesnih radnika, ovdje je svaki korak u pravcu tačne spoznaje istovremeno i korak ususret ostvarenju carstva slobode.

(S njemačkog preveo Ljubomir Tadić)

FILOZOFSKE IDEJE MLADOG GÖRGY LUKACSA O KLASNOJ SVIJESTI I KOMUNISTIČKOJ PARTIJI

Mađarski mislilac Görgy Lukács poznat je našoj kulturnoj javnosti najviše po svojim estetičkim studijama, manje (s izuzetkom knjige »Mladi Hegel«) po općim filozofskim pogledima, a veoma malo po svojim političkim idejama. Predstava o Lukácsu kao estetičaru nije pogrešna, iako izbor njegovih prijevoda na naš jezik nije bio uvijek najsretniji. Počevši od 1908. godine kada se na mađarskom pojavilo njegovo opsežno djelo »Razvitak moderne drame«, Görgy Lukács je pretežni dio svog velikog opusa posvetio problemima umjetnosti.

Ako bismo htjeli ukratko rezimirati suštinu Lukácsve filozofije, mogli bismo reći da se ona svodi na kritiku objektivizma i afirmaciju subjektivnosti u historiji. Lukácsov pristup marksizmu i komunističkoj revoluciji proističe, s jedne strane, iz njegove teorijsko-filozofske kulture, temeljitog poznavanja i razumijevanja svih vodećih idejnih struja onog vremena (koje ocjenjuje ne samo kao krizu buržoaskog svjetskog poretka, već i kao ideološku krizu proletarijata), a s druge strane, iz nade da je revolucionarni proletarijat jedina snaga koja može čovječanstvo izvesti iz te krize na put historijskog napretka.

Velika filozofska pitanja koja Lukács postavlja sebi u duhu njemačke filozofske tradicije jesu:

šta je historija?

koji su njeni pokretači i njeni predvodnici i

kako se ljudski napredak može pojmiti?

Lukács, dakle, odlučno insistira na kategorijama Hegelove filozofije kao konstitutivnom elementu historijskog (dijalektičkog) materijalizma. Već u predgovoru »Historiji i klasnoj svijesti« on ističe da je samospoznaja stvarnosti bitna tačka vezivanja Marxa s Hegelom, naročito ukoliko Hegel povezuje stvarnost sa zbivanjem, historijom. Lukács izričito upućuje na utjecaj Hegelove »Logike« na historijski materijalizam, a naročito podvlači da je Marx usvojio Hegelovu razliku između egzistencije i stvarnosti. Kao naročitu Hegelovu zaslugu za razvoj marksističke dijalektike Lukács ističe misao o »svjetskom duhu« (Weltgeist) kao jedinstvenom subjekt-objektu, kao jedinstvu svijesti i predmeta. Po Hegelu istina znači cjelinu, biti u stvarima, ne odnositi se prema predmetima kao prema nečemu tuđem. Historija nije samo prošlost, već i sadašnjost i budućnost. Sadašnjost upravo treba shvatiti kao postanak u kome sami učestvujemo da bi bila naša, moja sadašnjost. Istina nije, ona postaje.

Njemačka klasična filozofija je, smatra Lukács, otkrila suštinu ovih pojava, postavila probleme, ali ih nije uspjela riješiti. Historijski materijalizam počinje tamo gdje je ona stala, a stala je s Hegelom. Jer tačka vezivanja s Hegelovom filozofijom kao samospoznajom stvarnosti istovremeno je i tačka razilaženja marksizma s hegelijanstvom. Lukács ispravno smatra da Hegel nije izvršio svoj postavljeni zadatak jer nije zbilja pre-

vladao dualizam subjekta i objekta, bivstva i mišljenja. U odlučnoj tački on nije prevazišao Kanta i Fichtea koje je inače s pravom kritizirao te se sunovratio u filozofiju refleksije i pozitivizam. Historijski materijalizam zato znači nastavak i daljnji razvitak ne svake već klasične, tačnije Hegelove filozofije. Klasična filozofija je zadržala mišljenje u granicama obične refleksije o datoj stvarnosti, u granicama kontemplacije. Time je očuvan tradicionalni dualizam bivstva i mišljenja, subjekta i objekta, teorije i prakse. Premda je još Fichte postavio zahtjev za praksom (ideja »Tat-handlung«), on je proveden samo u sferi etike i to čisto formalno i besadržajno, kao regulativna ideja, trebanije, »beskonačni progres«. Velika ideja o principu kreacije, stvaranja, koju je još Kant izrazio, zakazala je u trenutku sudara s datošću, kada je iz tog principa trebalo da se stvori prvi konkretni sadržaj. A upravo suština prakse, tj. slobode u smislu klasične filozofije, pokazuje se u ukidanju ravnodušnosti forme prema sadržaju.

Kod Kantovih epigona subjekt spoznaje sve se energičnije rastavlja od čovjeka, čisti se od svega antropomorfnoš i preobraća u čisto formalni, transcendentalni subjekt, subjekt logike. Hegelov identični subjekt—objekt (Weltgeist), koji je trebalo da bude subjekt historije dobio je u obliku »narodnog duha« mitološki izraz. Ali, po Lukácsu, buržoasko društvo i imanteno značenje njegovih pojmova predstavljaju polaznu tačku metode preobražaja društva: »pogrešno« i jednostrano u buržoaskom shvaćanju historije predstavlja nužni moment u metodičkoj izgradnji spoznaje društva. Za historiju i samospoznaju stvarnosti na kojoj Lukács insistira mora se naći jedan konkretni subjekt koji objedinjuje teoriju i praksu. To je proletarijat čiji je zadatak da vrati izublienu cjelinu. Oslanjajući se na Marxove teze Feuerbacha Lukács neće da vrši puku zamjenu idealizma materijalizmom (kao što su činili i čine svi vulgarni marksisti) već nastoji da shvati proletarijat kao subjekt historijskog procesa i (što je već problem za sebe) kao konkretiziran Hegelov svjetski duh. Klasna borba je izraz dijalektičke nužnosti, a proletarijat onaj dijalektički negativitet, agens, koji stoji na čelu historijskog procesa i samim tim predstavlja nosioca društvenog napretka u modernom društvu. On je u početku samo objekt, a njegova svijest je samo »samosvijest robe«, ali i tada je praktična jer se u svakoj robi otkriva odnos među ljudima kao faktor razvitka društva. Proleterska klasna svijest nije svijest o jednom protustavljenom predmetu već samosvijest predmeta. Lukács se analize fenomena postvarenja u kome mrtvi rad vlada živim radom, proizvod proizvođačem, nisu samo oslonjene na Marxa već i na Maxa Webera je u duhu Marxa. On racionalizaciju kao kategoriju Weberove sociologije povezuje logično i spretno s Marxovom teorijom postvarenja u građanskom društvu.* Iz fenomena racionalizacije koja svaki radni i životni proces razlaže na njegove elemente rađa se fetišizam empirijskih činjenica, matematizacija društvenih odnosa i mehaničko prenošenje prirodnih zakona na društvo. Otuda potječe svaki fatalizam i objektivizam, a čovjek se svodi na pukog promatrača zbivanja izvan njega i osuđuje na pasivnost. Zato se Lukács zalaže za kategoriju totaliteta koju smatra »nosiocem revolucionarnog principa u nauci«. Dok prirodne nauke u svom materijalu ne trpe nikakve protivrječnosti, za društvenu stvarnost ove su protivrječnosti neodvojiva suština nje same, a samim tim i dijalektičke nauke. Kategorija totaliteta ukazuje samo na realne tendencije društvenog procesa koje su pozvane da u stvarnosti, u razvitku društva ukinu te protivrječnosti. Dok je za buržoasku misao karakteristično ostajanje pri neposrednosti, za klasnu svijest proletarijata karakteristično je dijalektičko posredovanje, koje neumoljivo zahtijeva sadašnjost kao problem historije.

Ali prirodne nauke nisu samo ideal buržoaskog mišljenja već i svakog revizionizma i oportunistička koji su zarobljeni buržoaske ideologije i teorijski izraz ideološke krize proletarijata. Oportunistička politika upravo se zasniva na sitnim, neposrednim interesima čime se gubi veza sa cjelinom i principima. Ona u stvari nastaje iz odvajanja politike i privrede, krajnjeg cilja i neposrednih interesa. Oportunizam polazi od posljedica a ne od uzroka, od dijelova a ne od cjeline, od simptoma, a ne od same stvari. On mijša psihološko, mogli bismo reći empirijsko stanje svijesti proletarijata s njegovom klasnom svijesću. U radu »Intelektualci i problem inte-

* Poseban je problem da li i koliko Lukács stvarno uviđa Marxovo razlikovanje između opredmećenja u postvarenju (otuđenja). Jer za Marxa postvarenost je buržoaski otuđena forma opredmećenja u procesu proizvodnje, tj. u onom trenutku kada proizvodnja postaje sama sebi cilj.

lektualnog rukovođenja» Lukács je već istakao da klasna svijest proletarijata izražava samo vezu neposrednih interesa proletarijata sa zakonitostima društvenog napretka. Ali da bi društvo došlo do svoje samosvijesti, potrebno je učiniti još jedan korak do samosvijesti proleterske klasne svijesti koja u napretku traži sebe i čiji je organizacioni oblik komunistička partija.

Lukácsovo učenje o partiji sadržano je pretežno u posljednjem ogledu »Istorije i klasne svijesti« koji se ovdje objavljuje kao dokument o vremenu kada se ideja kompartije prvi put pokazivala u svom istinski revolucionarnom činu. Ovaj ogled pisan je 1922. godine, poslije Lenjinovog spisa »Dječja bolest ljevičarstva u komunizmu«, prvih kongresa Kominterne i znamenite diskusije o sindikatima. On je sav prožet nastojanjem da se organizaciono pitanje uzdigne na najviši teorijski nivo kao simbol dijalektičkog principa povezanosti teorije i prakse, ideje i realnosti. Zato je partija, po Lukácsu, posrednik između teorije i prakse, konkretni princip posredovanja između čovjeka i historije. Ona je ona velika zajednička vodilja koja izražava opće interese cijelog proletarijata i koja se ostvaruje samosvjesnom disciplinom (kao jedinstvom slobode i solidarnosti) i unošenjem cjelokupne ličnosti svakog člana u njenu akciju i borbu. Ona je »prvi svjetsni korak u susret carstvu slobode«, nosilac etike u klasnoj borbi proletarijata. Na taj način, Lukács filozofski interpretira stavove Rose Luxemburg i Lenjina o organizacionom pitanju, ali ostaje na Lenjinovoj strani u sporu s Rosom Luxemburg kojoj zamjera što nije uspjela razviti svoje prvobitne ispravne poglede o organizaciji i što je ostala na tzv. »organskom« shvaćanju partije. Otvoreno ostaje, međutim, pitanje da je, u nekim aspektima Lukácsseva interpretacija Lenjina bila data u Hegelovom a ne u Marxovom duhu. Izgleda da je Lukács shvatio partiju — na apstraktan način — kao neku vrstu čuvara trezora historijskog materijalizma, a klasnu samosvijest kao zamjenu za dijalektičku nauku, i kao nosioca »apsolutnog znanja«. Daljnja, važna primjedba koja se Lukácsu može uputiti je njegovo shvaćanje individualne slobode kao buržoaske kategorije, ili, tačnije izvjesno nekritično miješanje egoizma s individualnošću. Lukácsu se također može zamjeriti što je sveobuhvatni pojam ljudske prakse (možda pod uticajem historijskog trenutka) u mnogo čemu reducirao na političku praksu itd.

Usprkos svemu način na koji je njegovo djelo tako reći sinhronizirano odbačeno u radničkom pokretu i od Kominterne i od socijaldemokrata (zajedno s pokušajima Karla Korsch, Fogarasija i Révaia) pokazao je, na žalost isuviše jasno, da sljedbenici Marxa i Lenjina nisu imali mnogo smisla za dijalektiku, te se na taj način Lukácsseva prognoza o ideološkoj krizi proletarijata potpuno ispunila. Jer, iako se Lukács odrekao ovog svog djela (isuviše striktno shvaćanje discipline?) problemi koje je on postavio ostali su do danas živi i vrše, kako je rekao prevodilac francuskog izdanja, i danas »podzemni utjecaj«. Jer, ako i nije riješio mnoge probleme Lukács ih je postavio na jednu duhovnu visinu kakvoj, naročito u uslovima sadašnje krize, treba da stremi svaki iskreni marksist i komunist.

Lj. T.